

BSOBAC – Bacheloroppgave med forskningsmetode

‘Praksis og rettigheter ved bruk av tvang i barneverninstitusjon’

Universitetet
i Stavanger

Det samfunnsvitenskapelige fakultet

Bachelor i sosialt arbeid

Stavanger 16.05.2021

Antall ord i oppgavebesvarelsen: 13185

(NB! Ord på forsiden telles ikke med)

Kandidatnummer: 3084

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	4
2. Kunnskapsgrunnlag	5
2.1 Barns rettigheter og grunnleggende prinsipper	6
2.1.1 Legalitetsprinsippet	6
2.1.2 Mildeste inngreps prinsipp	6
2.1.3 Barnets beste	7
2.1.4 Barnets rett til medvirkning	7
2.2 Tvang og andre inngrep i den personlige integritet	8
2.2.1 Rusmiddeltesting etter § 25	8
2.2.2 Tvang i akutte faresituasjoner	9
2.2.3 Begrensninger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område	9
2.2.4 Kroppsvisitering, ransaking og beslaglegging	9
2.2.5 Elektroniske kommunikasjonsmidler	10
2.2.6 Rømning	10
2.3 Tvangsprotokoll	10
2.4 Klage	11
2.5 Perspektiver på tvang	12
2.5.1 Ungdommens perspektiv	12
2.5.2 Ansatte og ledes perspektiv	13
2.6 Traumebevisst omsorg	15
3. Materiale til undersøkelsen	16
3.1 Hensyn ved valg av materiale til undersøkelsen	18
4. Metode	19
4.1 Metode for analyse	20
4.2 Seks faser for tematisk analyse	20
4.2.1 Fase 1	20
4.2.2 Fase 2	20
4.2.3 Fase 3	21
4.2.4 Fase 4	22
4.2.5 Fase 5	22
4.2.6 Fase 6	23
5. Presentasjon av funn	24
5.1 Tvangstiltak	25
5.2 Reaksjoner på tvang/plassering/tidligere opplevelser	25

5.2.1 Fysiske reaksjoner	26
5.2.2 Psykiske reaksjoner	27
5.3 Praksis	27
5.3.1 Hvordan er praksis	27
5.3.2 Hvordan en ønsker at praksis skal være.....	30
5.4 Juss og rettigheter.....	31
6. Diskusjon.....	32
6.1 Tvangstiltak og tvangsreaksjoner	33
6.2 Praksis	34
6.3 Juss og rettigheter.....	35
7. Konklusjon.....	37
Kilder.....	38

1. Innledning

«Hei, jeg er ei jente på 16 år. Jeg har vært i barnevernet i 7 måneder og jeg skal flytte til min 7. plass nå. Jeg blir ikke hørt av barnevernet. Jeg krever sterk granskning av barnevernet. Politiet som har samarbeidet med barnevernet har også brukt hjelpemidler som «handcuffs» der du blir satt i håndjern med lenke til foten. Det har de ikke lov til å bruke på ei jente på 16 år. Jeg trenger hjelp til å bli hørt av barnevernet og det er gått for langt. Setter pris på at folk får lest dette. Hilsen anonym.»

Sitat fra 'Glassjenta' (Ergo, 2016, kap. 1)

Barnevernet er ofte gjenstand for kritiske oppslag i media som baserer seg på enkeltskjebner (Læret & Skivenes, 2016). Enkeltskjebner, og dermed også enkeltstående feil, kan være dramatiske for den det gjelder, men slike feil kan skje uavhengig av system og kvalitetssikringstiltak (Læret & Skivenes, 2016). Det som er alvorlig er om det ikke kun er enkeltstående feil, men heller en gjennomgående systemsvikt. Myndighetene og kontrollorganer fikk øynene opp for at en slik systemsvikt eksisterte etter at blant annet 'Glassjenta' ble publisert av Stavanger Aftenblad (Regjeringen, 2016). 'Glassjenta' handler om en jente som opplevde å ikke bli hørt av barnevernet, i tillegg til at hun ble utsatt for mye makt og tvang på institusjonene hun var plassert på. 'Barnevernets engler', publisert ett par år etter 'Glassjenta', forteller om tre jenter som ble rusavhengige etter opphold på barneverninstitusjon, og der to av dem døde, bare 17 og 18 år gamle.

Når myndighetene griper inn ovenfor barn og unge, og tar dem midlertidig eller permanent ut av sitt opprinnelige familiemiljø, så skal en sørge for at deres nye omsorgsbasis er til barnets beste, at den sørger for kontinuitet, og stabil og god voksenkontakt, se FNs barnekonvensjon artikkel 20 og barnevernloven § 4-1. En omsorgsbasis kan være en barneverninstitusjon, og barneverninstitusjoner skal gi forsvarlig omsorg og behandling som innebærer at de skal gi vern og beskyttelse, sikre trygghet og god utvikling, behandle barnet hensynsfullt og med respekt for deres integritet, og ivareta barnets rettsikkerhet, jf. rettighetsforskriften § 1. Institusjonen skal også ivareta barnets rett til å bli hørt og medvirke i eget liv, jf. rettighetsforskriften § 7.

Barn på barneverninstitusjoner skal føle seg trygge, men noe som kan utfordre den tryggheten er bruk av tvang. Tvang skal ikke benyttes i større grad enn nødvendig for formålet og andre

tiltak eller fremgangsmåter skal ha vært prøvd først, jf. rettighetsforskriften § 12. Utøvelsen av tvang handler som regel om at en skal beskytte barnet mot seg selv eller andre, og anses derfor som nødvendig i enkelte tilfeller. Derimot så har det har vist seg at flere barneverninstitusjoner har sviktet i arbeidet med å gi forsvarlig omsorg og ved bruk av tvang (Helsetilsynet, 2019).

Jeg gjennomførte min praksis ved Stavanger ungdomssenter, som består av to barneverninstitusjoner for ungdom. Under praksisen var jeg flere ganger vitne til beslutninger om og utøvelse av tvang. Da jeg var ferdig med praksisen min, så var det tvangen som hadde satt sterkest spor hos meg. Jeg begynte å reflektere over selve tvangshandlingene, men også over prosessen både i for- og etterkant av tvangsutførelsen. Jeg fikk aldri snakket med ungdommene selv om tvang og prosessen rundt det, men jeg fikk inntrykk av at de følte seg maktesløse. Jeg ble derfor spesielt interessert i hvilke rettigheter barn og unge har ved bruk av tvang, og hvilke konsekvenser bruk av tvang har for dem og de ansatte. Jeg var også nysgjerrig på praksisen rundt bruk av tvang, og hvordan praksisen bidrar til økt eller minsket tvangsbruk. Saker i media gir innblikk i enkeltskjebner som kan gi relevant informasjon om et fenomen slik som tvang, og 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' er to slike saker. Jeg har derfor valgt å se på fenomenet tvang ved å analysere disse to artiklene, og problemstillingen min er:

Hvilke tvangstiltak omtales i artiklene og hva er konsekvensene av dem? Hva er praksisen rundt bruk av tvang, hvordan påvirker praksis tvangsbruken og ivaretar praksisen ungdommens rettigheter?

2. Kunnskapsgrunnlag

Det er som oftest ønskelig at barn og unge heller blir plassert i fosterhjem enn i en institusjon ved omsorgsovertakelse (Bunkholdt & Kvaran, 2015, s. 344). Derimot så er ofte institusjon ett bedre valg når det kommer til ungdom med atferdsproblemer, ettersom institusjonene har kompetansen til å håndtere disse (Kvaran, 1996, som sitert i Bunkholdt & Kvaran, 2015, s. 345). Barneverninstitusjoner kategoriseres som enten akutt, omsorg eller atferd, basert på grunnlag for plassering. Denne inndelingen skal hovedsakelig sørge for best mulig tilrettelegging for ulike behov, i tillegg til å redusere risikoen for negativ læring (Bunkholdt & Kvaran, 2015, s. 349). Med 'negativ læring' menes at barna kan lære negativ atferd av hverandre, derfor ønsker en å unngå å plassere for eksempel barn med rusproblemer sammen

med barn som har lite eller ingen atferdsproblemer (Bufdir, 2019). I 2019 var det plassert 1799 barn og unge på barneverninstitusjon i Norge (Helsetilsynet, 2021, s. 4). Flesteparten av disse var plassert på en omsorgsinstitusjon, det vil si at de var plassert etter barnevernloven § 4-12 eller § 4-4 sjette ledd (Bufdir, 2020, s. 64). 408 barn var plassert på atferd, jf. barnevernloven §§ 4-24 eller 4-26 (Helsetilsynet, 2021, s. 10).

Barn plassert på barneverninstitusjon gjør seg gjeldende en del rettigheter, og myndighetene og institusjonen har plikter ovenfor dem. Og akkurat som at omsorgsovertakelse må ha hjemmel i lov, så må også tvang ovenfor barn på barneverninstitusjon ha hjemmel i lov. Selv om tvang er lovlig og i flere tilfeller nødvendig, så erfarer både ungdom og voksne at det ikke er særlig behagelig å bli utsatt for eller å utøve tvang. Videre vil dette kapittelet gå fra et mer overordnet perspektiv på barns rettigheter til ett mer detaljert blikk på fenomenet tvang.

2.1 Barns rettigheter og grunnleggende prinsipper

I FNs Barnekonvensjon (1989), som for øvrig er inkorporert i norsk lov ved blant annet menneskerettsloven, Grunnloven § 104 og barnevernloven (1992) så finner en noen grunnleggende prinsipper som myndighetene må ta hensyn til i forhold som gjelder barn (Landmark, 2020, s. 36). Hensynet til barnets beste, prinsipp om barnets rett til medvirkning, mildeste inngreps prinsipp og legalitetsprinsippet er spesielt relevante for denne undersøkelsen og vil bli videre omtalt her.

2.1.1 Legalitetsprinsippet

Legalitetsprinsippet gjelder for all offentlig rett, og går ut på at myndigheters inngripen ovenfor individets personlige sfære må ha hjemmel i lov (Landmark, 202, s. 37). Barnevern, barneverninstitusjoner og dens ansatte forvalter legalitetsprinsippet. Først og fremst så må en plassering av barn i barneverninstitusjon ha hjemmel i lov, jf. barnevernloven §§ 4-4 femte ledd, § 4-14, § 4-24 og § 4-26. I tillegg så fungerer legalitetsprinsippet som en ramme for mange av handlingene som de ansatte utfører i institusjonen, spesielt når det kommer til tvang fordi alle tvangstiltak må ha hjemmel i lov (Landmark, 2020, s. 37). Legalitetsprinsippet handler også om ansvaret institusjonen har for drift, omsorg og trivsel, som beskrives i ulike paragrafer, eksempelvis rettighetsforskriften.

2.1.2 Mildeste inngreps prinsipp

Rettighetsforskriften § 12 sier at «bruk av tvang og annen inngripen i den personlige integritet skal ikke benyttes i større grad enn det som er nødvendig for formålet.» Denne paragrafen er

ett uttrykk for mildeste inngreps prinsipp. Ved tvang og annen inngripen er det viktig at fordelene veier opp for ulempene, også kalt forholdsmessighetsprinsippet (Sigurdson, 2015, s. 322, som sitert i Landmark, 2020, s. 41). Det kan være vanskelig å vurdere hva som skal til for å hjelpe eller beskytte barnet i den enkelte situasjonen. I noen situasjoner kan det være en har tid til å vurdere og drøfte hva som vil være det beste tiltaket, mens i en akutt situasjon må en mest sannsynlig ta en beslutning og utføre tiltaket der og da. Slike vurderinger er skjønnsbasert, det er opp til den enkelte ansatte å vurdere hva som skal til for å avverge en situasjon og hva som vil være til barnets beste.

2.1.3 Barnets beste

Prinsippet om barnets beste finnes i Grunnloven § 104, Barnekonvensjonen art. 3, barnevernloven § 4-1 og rettighetsforskriften § 1. Alle disse bestemmelsen sier at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barnet. I barnevernloven § 4-1 står det at det skal «legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er best for barnet». Det er ikke alltid like lett å vurdere hva som er barnets beste, men en vurderer det ofte ut fra to perspektiver (Landmark, 2020, s. 43). Det første perspektivet er det generelle perspektivet, som omhandler hva som generelt anses som det beste for barn i tilsvarende situasjoner. Det konkrete perspektivet går ut på at en vurderer hva som er det beste for det enkelte barnet i den konkrete situasjonen. Vurderinger om og hensyn til barnets beste kan føre til konflikter ettersom barnet selv, de ansatte og barnets foreldre kan ha ulike oppfatninger om hva som er det beste for barnet, i tillegg så kan det oppstå en konflikt mellom hensynene en tar overfor de ulike barna i en institusjon (Landmark, 2020, s. 43). De ulike prinsippene kan også komme i konflikt med hverandre, der for eksempel hensynet til barnets beste kan komme i konflikt med barnets rett til medvirkning. Likevel kan det argumenteres for at det konkrete perspektivet kan kun inntas dersom en har innblikk i barns eget perspektiv (Bunkholdt & Kvaran, 2015, s. 49-51). Dette perspektivet kan en kun få tilgang på ved å tilrettelegge for barns medvirkning.

2.1.4 Barnets rett til medvirkning

Prinsippet om barnets rett til medvirkning, herunder retten til å bli hørt, er også lovfestet ved blant annet Grunnloven § 104, Barnekonvensjonen art. 12, barnevernloven § 1-6 og rettighetsforskriften §§ 1 og 7. Barnevernloven § 1-6 sier at

alle barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, har rett til å medvirke i alle forhold som vedrører barnet etter denne loven. Barnet skal få tilstrekkelig og tilpasset informasjon og

har rett til fritt å gi uttrykk for sine synspunkter. Barnet skal bli lyttet til, og barnets synspunkter skal vektlegges i samsvar med barnets alder og modenhet.

Det å la barnet medvirke og bli hørt vil ikke alltid bety at barnet bestemmer. I noen tilfeller må de ansatte på institusjonen begrense barnet eller ungdommens rettigheter for å beskytte dem (Landmark, 2020, s. 47). I slike tilfeller kan barnet få uttale seg, og en kan vise forståelse og medfølelse for barnet, selv om barnet ikke får bestemme selv (Morrison et al., 2019).

2.2 Tvang og andre inngrep i den personlige integritet

Rettighetsforskriftens fulle navn er ‘forskrift om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon’, den har hjemmel i barnevernloven § 5-9, og den gjelder ved alle plasseringer som omfattes av barnevernloven kapittel 5, se rettighetsforskriften § 2. Formålet med forskriften å sikre at institusjonen gir beboerne forsvarlig omsorg og behandling, som igjen innebærer blant annet å gi vern og beskyttelse, og å sikre trygghet og god utvikling, jf. rettighetsforskriften § 1 første ledd. Barnets beste skal også være et grunnleggende hensyn, jf. rettighetsforskriften § 1 tredje ledd. Kapittel 3 og 4 i rettighetsforskriften inneholder bestemmelsene som gir hjemmel til bruk av tvang. Bestemmelsene i kapittel 3 gjelder for alle barn uavhengig av plasseringsgrunnlag, mens bestemmelsene i kapittel 4 gjelder kun for barn plassert på atferd (Helsetilsynet, 2021, s. 8). Den første bestemmelsen i kapittel 3 setter krav til at tvang og andre inngrep i den personlige integritet ikke skjer i større grad enn nødvendig, i tillegg så skal andre fremgangsmåter ha vært prøvd først, se rettighetsforskriften § 12. Dette er i tråd med minste inngreps prinsipp.

Helsetilsynets rapport ‘Tvangsbruk i barneverninstitusjoner – Omfang av tvangsbruk og fylkesmennenes klagebehandling av tvangsbruk i 2019’ (2021) gir en oversikt over omfang av tvangsbruk i 2019. Fylkesmennene rapporterte totalt 7738 avgjørelser om bruk av tvang i 2019. Fra 2017 til 2019 økte antall registrerte avgjørelser om tvang med 16 %. Rapporten understreker at en skal være forsiktig med å trekke slutninger fra tallene alene fordi økningen kan skyldes flere faktorer, som blant annet at antall institusjoner og plasserte barn endrer seg fra år til år. Herunder følger en oversikt over de hyppigst registrerte tvangstiltakene.

2.2.1 Rusmiddeltesting etter § 25

Ifølge Helsetilsynets rapport (2021) så er rusmiddeltesting etter § 25 den mest registrerte tvangstypen i 2019. Rusmiddeltesting etter § 25 gjelder kun for barn plassert på atferd, jf. rettighetsforskriften § 21. Rusmiddeltesting kan kun kreves dersom det følger av fylkesnemndas vedtak, men det kan også skje med samtykke. Samtykke skal være skriftlig og

kan når som helst trekkes tilbake. Avgjørelse om rusmiddeltesting etter både § 19 og § 25 regnes ikke som enkeltvedtak etter forvaltningsloven, men institusjonen må allikevel skrive protokoll med begrunnelse som sendes til fylkesmannen, jf. rettighetsforskriften § 26 annet ledd. Avgjørelse om rusmiddeltesting etter § 25 kan påklages, men det er relativt få klager på dette tvangstiltaket selv om det er det mest registrerte (Helsetilsynet, 2021, s. 21).

2.2.2 Tvang i akutte faresituasjoner

Rettighetsforskriften § 14 omhandler tvang i akutte faresituasjoner, som er det nest mest registrerte tvangstiltaket. Denne bestemmelsen gir adgang til å anvende nødvendig tvang for å avverge skade på person eller vesentlig skade på eiendom, men kun dersom lempeligere midler anses som eller har vist seg å være nytteløse. Tvangen skal kun benyttes for å avverge skaden og den skal opphøre straks faren er avverget. Dette er i tråd med mildeste inngreps prinsipp. Denne bestemmelsen gir også adgang til å isolere beboer, men det stilles krav til utforming av rommet og at personal alltid skal være til stede.

2.2.3 Begrensninger i adgangen til å bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område

Hovedregelen er at barn og unge på barneverninstitusjon fritt skal kunne bevege seg innenfor og utenfor institusjonens område, jf. rettighetsforskriften § 9. Rettighetsforskriften § 22 gir hjemmel for å begrense beboerens adgang til å bevege seg fritt innenfor og til å forlate institusjonsområdet dersom det er nødvendig ut fra formålet med plasseringen. Vedtaket kan treffes for 14 dager av gangen, men skal ikke opprettholdes lengre enn nødvendig.

2.2.4 Kroppsvisitering, ransaking og beslaglegging

Ved leders beslutning eller leders fullmakt så kan det foretas kroppsvisitasjon av beboer, jf. § 15, ransakelse av rom og eiendeler, jf. § 16, og beslaglegging, tilintetgjøring eller overlevering til politiet, jf. § 17. Kroppsvisitasjon og ransaking gjennomføres kun ved begrunnet mistanke om besittelse av tyvegods, farlige gjenstander, rusmidler eller andre skadelige medikament, samt brukerstyr, jf. §§ 15 og 16 første ledd. Ett av vilkårene er at kroppsvisitasjonen og ransakingen skal gjennomføres så skånsomt som mulig, jf. § 15 tredje ledd og § 16 annet ledd. Dersom en finner farlige gjenstander, rusmidler, brukerstyr ol. enten ved inntak eller under opphold, så har institusjonen rett til å beslaglegge, tilintetgjøre eller overlevere disse til politiet, jf. § 17. Vilkår om begrunnet mistanke og at tiltaket skal gjennomføres så skånsomt som mulig er i tråd med mildeste inngreps prinsipp. Tvangstiltak etter disse bestemmelsene har hatt mest økning de siste årene, men hva som er grunnen til det er ikke kjent (Helsetilsynet, 2021, s. 13).

2.2.5 Elektroniske kommunikasjonsmidler

Etter rettighetsforskriften § 24 så kan institusjonen nekte beboer bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler dersom det er nødvendig i forhold til behandling eller formålet med plassering. Vedtaket kan treffes for inntil fire uker fra inntak, og deretter for 14 dager av gangen. Vedtaket skal ikke opprettholdes lenger enn nødvending, jf. mildeste inngreps prinsipp. Bestemmelsen sier også at bruk av elektroniske kommunikasjonsmidler ikke kan nektes dersom det er urimelig overfor beboeren i det enkelte tilfellet.

2.2.6 Rømning

Ved rømning, der beboer har forlatt institusjonen uten tillatelse eller ikke kommer tilbake etter fravær, så skal institusjonen varsle barneverntjenesten, politiet, og foresatte, jf. § 20 første og annet ledd. Tilbakeføring til institusjonen skal helst være frivillig, men om plasseringsgrunnlaget gir adgang til det, så kan beboer føres tilbake mot sin vilje, se § 20 tredje og fjerde ledd. Det settes også vilkår om at tilbakeføring skal skje så skånsomt som mulig og på en måte som ivaretar beboerens integritet, jf. § 20 femte ledd. Rømning er ikke omtalt i Helsetilsynets rapport, men den inkluderes her på grunn av relevans for oppgaven.

2.3 Tvangsprotokoll

Tvangstiltak regnes som enkeltvedtak etter forvaltningsloven, og etter vedtak om og gjennomføring av tvang så må institusjonen skrive en tvangsprotokoll som sendes til fylkesmannen, jf. rettighetsforskriften § 26 første ledd. Protokollen skal inneholde begrunnelsen for vedtaket og informasjon som viser til at vilkårene i den aktuelle hjemmelen er oppfylt, jf. forvaltningsloven § 25 første og andre ledd. Kun ved tilbakeføring til institusjon har beboer en lovfestet rett til å uttale seg, jf. rettighetsforskriften § 26 tredje ledd.

Barneombudet (2015, s. 48) fant at tvangsprotokoller sjeldent inneholdt beskrivelser av hvilke andre tiltak som ble prøvd eller vurdert før en utøvde tvang. Protokollene ga ofte kun en beskrivelse av situasjonen «fra det øyeblikket tvangstiltaket ble ansett som nødvendig», i tillegg til at beskrivelsen av selve tvangstiltaket var relativt kort (Barneombudet, 2015, s. 48). Dersom tvangsprotokollen ikke inneholder detaljer om hvilke tiltak som ble prøvd før en utøvde tvang, eller hvorfor andre tiltak opplevdes som nytteløse, så vil det være umulig for fylkesmannen å vurdere om vilkårene i loven er oppfylt og vedtaket burde da anses som ulovlig. Det virker som at slike mangler ved protokollene får få eller ingen følger, utenom ved tilsyn, der fylkesmannen kan ta opp hvordan protokollen er ført og begrunnet, eller ved klage (Ulset & Melheim, 2013, s. 88).

Barna og ungdommen har kommentert at tvangsprotokollene ofte mangler vesentlig informasjon om foranledningen og forløpet til tvangshendelsen (Barneombudet, 2015, s 48; Forandringsfabrikken, 2019, s. 18). Ungdommen føler også at deres side av hendelsen ikke kommer frem og at de ikke blir spurt om å beskrive sin opplevelse av tvangen (Forandringsfabrikken, 2019, s. 19). Barna og ungdommen mener også at de voksne har overdrevet hendelsene i protokollene for at tiltaket skal fremstå som lovlig, at de voksne underrapporterer hvor hard og langvarig tvangsbruken var, og at noen av de voksne gikk lengre enn nødvendig (Barneombudet, 2015, s. 48; Forandringsfabrikken, 2019, s. 18). Ungdommen skal også se over og så frivillig skrive under på tvangsprotokollen dersom de er enige i det som står i den, men noen ungdommer har opplevd å bli belønnet for å skrive under eller at det fikk konsekvenser om de nektet (Forandringsfabrikken, 2019, s. 19).

2.4 Klage

Barn og unge som bor på institusjon har klagerett, jf. rettighetsforskriften § 27. Dersom barn eller foreldre er uenige i avgjørelsen om bruk av tvang, så kan de sende klage til fylkesmannen. Fylkesmannen skal så vurdere om institusjonen har fulgt saksbehandlingsregler, på hvilket grunnlag avgjørelsen om tvang ble tatt og om loven er riktig anvendt (Helsetilsynet, 2021, s.19). Dersom fylkesmannen er enig med institusjonen, så stadfestes vedtaket, mens dersom barnet eller foreldre gis medhold, så blir vedtaket endret (Helsetilsynet, 2021, s. 19). Ettersom tvangen allerede er utøvd så vil som regel ikke medhold føre til en faktisk endring, utenom at tvangen konstateres som ulovlig.

De fleste av klagesakene i barnevernet var klager fra barn og unge på barneverninstitusjon og omsorgssentre, klagesaker på tvangsbruk har økt med 18 prosent fra 2018 til 2019, og i 82 prosent av sakene så får ikke barna medhold i sin klage (Helsetilsynet, 2021, s. 19-20). Tvang i akutte faresituasjoner etter rettighetsforskriften § 14 er det tiltaket som klages mest på, men det er også disse klagene som oftest gis medhold (Helsetilsynet, 2021, s. 20-22). Utenom tvang i akutte faresituasjoner, så mottar fylkesmannen flest klager på begrensning i bevegelsesfrihet, jf. rettighetsforskriften § 22, og begrensning i adgang til å bruke elektroniske kommunikasjonsmidler, jf. rettighetsforskriften § 24 (Helsetilsynet, 2021, s. 21).

I 2019 var det kun 9 prosent av tvangsavgjørelsene som ble påklaget (Helsetilsynet, 2021, s. 23). Klageordningen skal bidra til å ivareta barn og unges rettsikkerhet når de er under barnevernets omsorg, derfor er det viktig at barna føler at de blir hørt og tatt på alvor dersom de mener at tvangen som er brukt er ulovlig. Det er derfor bekymringsfullt at det er så få

avgjørelser om tvang som påklages og at dersom en klager så er sjansen for å få medhold relativt liten (Helsetilsynet, 2021).

Ungdommen opplever det som nytteløst å klage ettersom en omtrent aldri får medhold, det tar lang tid å få svar på klagen, og i tillegg så blir tvangsbruken forklart på en slik måte at de synes det var vanskelig å forklare fylkesmannen hvordan de selv opplevde tvangsbruken (Barneombudet, 2015, s. 54-56; Forandringsfabrikken, 2019, s. 19). En annen utfordring med klage er at når barn skriver klagen selv så er den ofte kort eller ikke tydelig nok, og derfor kan det være lettere for fylkesmannen å bare legge institusjonens protokoll til grunn for vurderingen (Barneombudet, 2015, s. 55). Rettighetsforskriften § 27 fjerde ledd siste punktum sier at «institusjonen skal bistå beboere som ønsker det med å utforme klagen.» Det kan tenkes at det er forskjellige grunner til at dette ikke alltid blir gjort, men den enkle forklaringen kan være at institusjonen ikke tilbyr eller at barnet ikke ønsker hjelp til å utforme klagen. En forklaring på at barnet ikke ønsker hjelp til å utforme klagen kan være at det føles feil eller ugreit å få hjelp av ansatte som enten utøvde tvangen selv eller som er kollegaer av dem.

2.5 Perspektiver på tvang

2.5.1 Ungdommens perspektiv

Da ungdom ble spurt om hva de tenker på når de hører ordet tvang så svarte de at tvang handler om at en må gjøre noe som en ikke vil, noe som er mot egen vilje, at andre bestemmer over en, at en mister kontroll over seg selv og tap av frihet (Ulset & Tjelflaat, 2012, s. 22).

Ungdommene sier videre at det føles som om tvang blir brukt som konsekvens eller straff for handlinger de gjør eller følelser de viser, som for eksempel rømning, selvskading, frustrasjon, sinne eller suicidale tanker, og der disse handlingene og følelsene kommer av at de føler seg utrygge, redde, misforstått, lei seg, ikke sett eller hørt, eller «ufri» og under kontroll (Forandringsfabrikken, 2019, s. 11; Ulset & Tjelflaat, 2012, s. 23). Noen av ungdommene føler også at ansatte fremprovoserer situasjoner som kan føre til tvangstiltak (Ulset & Tjelflaat, 2012, s. 24).

Ungdommene nevner at de har blitt utsatt for tvangstiltak som skjerming, begrenset bevegelsesfrihet/fotfølging, fysisk maktbruk/holding, kroppsvisitasjon/ransaking, tilbakeføring ved rømning og urinprøvetaking (Forandringsfabrikken, 2019; Ulset & Tjelflaat, 2012). Ungdommene forteller også at tvang oppleves som skremmende, nedverdiggende, krenkende, og det gjør at de føler seg utrygge, mister tillit til voksne, og at den fører til at de

ser på seg selv som syk eller farlig (Barneombudet, 2015; Forandringsfabrikken, 2019; Ulset & Tjelflaat, 2012). Barn og unge som har opplevd vold og overgrep i oppveksten kan oppleve det å bli utsatt for tvang som retraumatiserende, det vil si at det føles som om en gjenopplever traumene (Forandringsfabrikken, 2019, s. 57-58). Noen ungdommer beskriver at de til slutt opplever tvang som tilnærmet «vanlig», og de sier at de «gir opp», blir «ufølsomme», «likegyldig» eller bare ikke gidder å bry seg mer (Ulset & Tjelflaat, 2012, s. 27). Noen av ungdommene uttrykker også forståelse for at det noen ganger kan være nødvendig med ulike tvangstiltak (Barneombudet, 2015, s. 45; Ulset & Tjelflaat, 2012), men de mener også at tvangstiltakene ikke lærer dem noe nyttig, og at tvangen til og med kan føre til negativ læring (Ulset & Tjelflaat, 2012).

Stabile og gode relasjoner basert på tillit, individuell og rettferdig behandling, og å bli hørt og forstått er viktig for at ungdommer skal føle seg trygge på institusjon (Ulset & Tjelflaat, 2012). Bruk av tvang, da spesielt fysisk tvang, kan være ødeleggende for relasjonen mellom ansatte og ungdom, men det nevnes at kommunikasjon, både før og etter en tvangshendelse og generelt sett, fungerer som konfliktdemper og konfliktløser (Lillevik, 2020, s.146; Ulset & Tjelflaat, 2012, s. 50-51). Ungdommen mener at det som kan virke forebyggende i forhold til tvangsbruk er at de voksne må se den enkelte ungdom og hva som ligger bak atferden, de må vise at de har tid til og bryr seg om dem, og de må ha tro på at det nytter å samtale og samhandle seg frem til løsninger (Barneombudet, 2015; Forandringsfabrikken, 2019; Ulset & Tjelflaat, 2012, s. 59).

2.5.2 Ansatte og lederes perspektiv

Ulset og Melheim (2013) har skrevet en rapport som tar for seg ansatte, ledere og tilsynets perspektiver på tvang i barneverninstitusjoner. Mesteparten av det som kan leses heretter er basert på denne rapporten.

Ansatte og ledere viser til lovverk og rettighetsforskriften når de skal forklare hva tvang er eller hva de anser som tvang, men de forstår også tvang som noe som «begrenser, innskrenker, kontrollerer og frarøver» (Ulset & Melheim, 2013, s. 39). Flere ansatte var heller ikke fortrolige med begrepet tvang og omtalte det heller som blant annet «omsorgsholdning», «omsorgsutøvelse» og «robust omsorg», og det kan nok tolkes dit hen at det er vanskelig for dem å skille mellom omsorg og tvang (Ulset & Melheim, 2013, s. 38). De ansatte anser tvangsbruk for å hindre at barnet skader seg selv, andre eller omgivelsene som en form for

omsorg, og at det er til barnets beste. Derimot så er de ansatte også tydelige på at tvang alltid vil innebære en eller annen form for maktutøvelse. Ledere uttrykker at det er ønskelig med like innfallsvinkler, tilnærminger og terskler for bruk av tvang i personalgruppen ettersom dette skaper forutsigbarhet og trygghet, som er noe barn og unge i barneverninstitusjon trenger. Ansatte og ledere viser også til hvordan gode relasjoner vil virke forebyggende for tvang ettersom man da har kunnskap om og forståelse for den enkelte ungdoms reaksjonsmønster og behov i ansente situasjoner (Ulset & Melheim, 2013). Lillevik (2020) understreker også at relasjonen er avgjørende for opplevelsen av trygghet og trivsel, som igjen virker forebyggende på konfliktsituasjoner. Dette samsvarer med ungdommens uttalelser; de understreker også at stabile og gode relasjoner er viktig for at de skal føle seg trygge.

Ledere og ansatte peker på flere faktorer som påvirker graden av tvangsbruk i institusjonene (Ulset & Melheim, 2013). Som tidligere så trekkes det frem relasjon og kommunikasjon. Ansatte viser også til arbeidstidsordningen, og at dersom en går med levertur så får en «bedre tid, mindre stress, mer stabilitet, færre skift og voksenpersoner som beboerne må forholde seg til i det daglige» (Ulset & Melheim, 2013, s. 52). Det uttrykkes også at flere ansatte på jobb vil gi mer tid til å følge opp hver enkelt ungdom, og at det kan forebygge konflikter og tvang. I likhet med de ansatte, så er det også ungdommens oppfatning at mer tid til hver enkelt ungdom vil forebygge tvangsbruk. Noen ansatte mener også at dersom ledelsen og institusjonen fokuserer mye på når og hvordan en skal bruke tvang så fører det til mer tvang, og det blir en slags selvpåfyllende profeti. De er opptatt av at det beste er å nærmest ha nulltoleranse for tvangsbruk, da vil de ansatte finne andre løsninger. Andre er uenige i dette og mener at opplæring i hvordan en trygt skal møte utfordrende atferd vil gjøre at fysisk makt utøves mer skånsomt, og dermed reduseres de negative konsekvensene av tvang. Derimot så er de fleste enige i at ledelsen og ansatte må kontinuerlig og aktivt arbeide med holdninger og etiske refleksjoner rundt bruken av tvang (Ulset & Melheim, 2013).

Ingen av de ansatte eller lederne synes tvang er greit, og det er fysisk maktbruk, holding og nedleggelse oppleves som mest ubehagelig å utøve (Ulset & Melheim, 2013). Selv om tvang oppleves som ubehagelig så anses det som nødvendig i enkelte tilfeller. Dersom en er nødt til å utøve tvang, så mener de ansatte at en god relasjon og tålmodighet i forkant av tvangsutøvelsen er viktige faktorer for at relasjonen mellom ungdommen og de som utøver tvangen ikke blir skadelidende. Slik også ungdommen påpekte, så er det viktig å få snakket med ungdommen i etterkant av hendelsen.

Sist, men ikke minst, så nevnes det at god ledelse kan forebygge og føre til mindre bruk av tvang (Ulset & Melheim, 2013). Ledelsens kompetanse om, fokus og perspektiv på tvang er viktige faktorer her. Det er også ledelsen som sørger for at det er nok ansatte på jobb, at de ansatte har de samme holdningene til tvang, at de arbeider etter samme regler og metoder, at de ansatte aktivt fremmer trivsel og trygghet, at de ansatte kurses i bruk av tvang og så videre.

2.6 Traumebevisst omsorg

Det argumenteres for at traumebevisst omsorg (TBO) som forståelsesramme gir blant annet ansatte i barneverninstitusjoner konkrete redskaper en kan anvende når en står ovenfor barn og unge med krevende og utfordrende atferd (Jørgensen & Steinkopf, 2014). Den traumebevisste forståelsen handler om at man skal forstå hvordan psykologiske traumer påvirker barn og unges atferd, og at man skal se barnet bak atferden (Jørgensen & Steinkopf, 2014). I TBO arbeider en etter tre hovedprinsipper; trygghet, relasjon og affektregulering (Jørgensen & Steinkopf, 2014). Trygghet betyr at barnet har en opplevelse av trygghet, for ellers vil barnet kunne gå ut av toleransevinduet og det vil kunne vise seg som utfordrende atferd. Da er det viktig at de voksne møter smerten som ligger bak atferden på en hensiktsmessig måte (Jørgensen & Steinkopf, 2014). Relasjon handler om at en må være respektfull, anerkjennende og sensitive i forhold til barnet, og at en må være bevisst på egne reaksjoner i møte med barnets atferd og emosjoner. Affektregulering handler om at barn, spesielt de som har opplevd traumer i tidlig alder, sliter med å regulere egne følelser og da er det opp til de voksne å hjelpe til med å regulere dem (Jørgensen & Steinkopf, 2014).

Det som er uheldig med traumebevisst omsorg er at det virker som om det har oppstått en del misforståelser rundt denne modellen (Rosten, 2020). En misforståelse er at all atferd kan forklares som traumer eller smerteutrykk, og at en dermed kanskje overser andre forklaringer på denne atferden, som blant annet avhengighet, utviklingsforstyrrelser eller bare normale følelsesreaksjoner. En annen misforståelse er at traumebevisst omsorg er en metode, heller enn en forståelsesramme. Det kan føre til at traumebevisst omsorg blir svaret på alt, og en slutter med eller overser andre metoder som er bevist effektive ovenfor målgruppen. Neste misforståelse er at barnet alltid skal være i toleransevinduet. Det kan føre til at en slutter med blant annet grensesetting, og at en fjerner struktur og ledelse for å unngå å stresse og trigge barna. Dette kan i ytterste konsekvens føre til manglende beskyttelse av barn og unge. I tillegg så er det misforståelsen om at når en legger traumebevisst omsorg til grunn, så vet

barna selv hva de trenger. Da kan brukermedvirkning bli til brukerstyring, og det ender med at omsorgspersoner blir passive i møte med barn og unge (Rosten, 2020).

Rosten (2020) argumenterer for at bakgrunnen for disse misforståelsene er at traumebevisst omsorg er en modell som gir en for enkel forståelse av og for lite kunnskap om barn og unges komplekse problemer, og at det fører til at en skaper feil praksis. Rosten sier videre at satsingen på traumebevisst omsorg i barnevernet heller handler om verdier og holdninger enn konkrete redskaper en kan bruke i praksis. Veien videre innebærer å ta vare på grunnlaget fra traumebevisst omsorg, men at en bør finne en eller flere «veier» som kan gi oss «all tilgjengelig kunnskap om barn og unges komplekse vansker, en kompleks nok forståelse, og en omsetting til praksis hjelpere faktisk kan ha nytte av» (Rosten, 2020, s. 256).

3. Materiale til undersøkelsen

Ettersom denne oppgaven var begrenset av tid og etiske betraktninger så falt valget på å søke etter saker i media som omtalte bruk av tvang i barnevernsinstitusjon. Søket ble gjennomført i det digitale arkivet *Atekst/Retriever*, som omtaler seg selv som Nordens største digitale mediearkiv (Retriever, u.å.). I første omgang så jeg etter saker som omtalte rettighetene til ungdom ved bruk av tvang i barnevernsinstitusjoner, men det var svært få artikler med et slikt fokus, og dermed for lite materiale til å gjøre en undersøkelse på det. Underveis i søkeprosessen dukket det opp to saker som jeg var kjent med, ‘Glassjenta’, publisert i Stavanger Aftenblad (Ergo, 2016), og ‘Barnevernets engler’ publisert i Dagbladet (Jarlsbo & Hansen, 2018). Disse sakene var ganske interessante i forhold til tema, og de egnet seg godt som materiale for videre undersøkelse. Begge artiklene tar opp viktige aspekter når det kommer til bruk av tvang ovenfor ungdom på barneverninstitusjon. Det som er mest interessant er hvordan disse to sakene spriker fra hverandre når det kom til bruken av og omtalen av tvang, der ‘Glassjenta’ har ett fokus på omfattende tvangsbruk og konsekvensene av det, mens i ‘Barnevernets engler’ stilles det spørsmål om det ble brukt «for lite» tvang overfor de jentene som omtales i saken, og om det er delvis skyld i de unge jentenes død. Tabell 1 gir en enkel oversikt over artiklene som er brukt som materiale i denne undersøkelsen.

Tabell 1. Oversikt over materiale for denne undersøkelsen				
Tittel	Forfatter(e)	Kilde	Dato for publikasjon	Antall sider (ved utskrift)
‘Glassjenta’	Thomas Ergo	Stavanger Aftenblad (Magasinet)	30.01.2016	187 sider (fordelt på 10 kapitler)
‘Barnevernets engler’	Rønnaug Jarlsbo og Asle Hansen	Dagbladet (Magasinet)	13.04.2018	47 sider

‘Glassjenta’ er skrevet av Thomas Ergo og publisert i Stavanger Aftenblad Magasinet. Artikkelen er fordelt ut over ti kapitler, cirka 187 sider til sammen. ‘Glassjenta’ omhandler 16 år gamle Ida (fiktivt navn) som kontaktet Ergo, fortalte at hun trengte hjelp til å bli hørt av barnevernet, og at hun ville at folk skulle lese om hennes sak (Ergo, 2016, første kapittel). I utgangspunktet var Ergo skeptisk til å gå videre med Idas historie, ettersom disse sakene ofte er kompliserte, anklager lar seg ikke dokumentere eller saken har ingenting i offentligheten å gjøre, men Ergo valgte til slutt å gå videre med saken (Ergo, 2016, første kapittel). Lars Helle, sjefredaktør i Stavanger Aftenblad, forklarer bakgrunnen for dette valget. Han skriver at barnevernet rår over sterke maktmidler, at de må følges tett, og at Idas sak «har gitt mulighet til å utforske noen av mekanismene i barnevernet» (Stavanger Aftenblad, u.å.-a). Helle skriver også at saken ikke ønsker å svare på om omsorgsovertakelsen var riktig eller ikke, men at fokuset har vært på det som kom etter den: barnevernets terskel for å benytte tvang, samspill med barnet og andre, og om barnevernet oppnådde hensikten med omsorgsovertakelsen: å gi Ida ett bedre liv (Stavanger Aftenblad, u.å.-a).

Rønnaug Jarlsbo og Asle Hansen fikk i oppdrag av redaksjonsledelsen i Dagbladet å undersøke et barnevern som de anså å være i krise (Hansen & Jarlsbo, 2020, s. 22). Dette oppdraget førte til publiseringen av ‘Barnevernets engler’. ‘Barnevernets engler’ handler om Karina, Hanne og «Marie» som ble narkomane og prostituerte under barnevernets omsorg, og der alle tre på ett eller annet tidspunkt var plassert på Vestlundveien ungdomssenter i Bergen (Hansen & Jarlsbo, 2020, s. 22). 15 år gamle Hanne var nykter da hun kom til Vestlundveien, men i løpet av oppholdet ble hun sprøytenarkoman. I løpet av høsten 2017 døde Marie, 17 år, og Hanne, 18 år, begge var tungt påvirket av narkotika på død tidspunktet (Hansen & Jarlsbo, 2020, s. 22). Vestlundveien ungdomssenter ble til slutt lagt ned på grunn av Dagbladets dekning av forholdene ved institusjonen. I ‘Barnevernets engler’ stilles det spørsmål om disse

tre jentene rett og slett fikk for slakke tøylar, og om det har medvirket til tungt narkotikamisbruk, og Hanne og Maries tidlige død.

3.1 Hensyn ved valg av materiale til undersøkelsen

Ved kvalitativ analyse av dokumenter, slik som for eksempel avisartikler, så må en sikre at dokumentene er av god kvalitet. J. Scott (1990, som sitert i Bryman, 2012, s. 544) har foreslått fire kriterier som kan brukes for å vurdere kvaliteten på dokumentene, og disse er:

Autentisitet - er dokumentet genuint og fra en sikker kilde?

Kredibilitet – at dokumentet ikke inneholder feil eller forvrengte fakta?

Representativitet – er dokumentet ett typisk eksempel på den type dokument, og hvis ikke, er dette kjent?

Mening – er dokumentet tydelig og forståelig?

Materiale til denne undersøkelsen er to avisartikler fra to kjente aviser i Norge, Dagbladet og Stavanger Aftenblad. Dagbladet har redaksjonelle retningslinjer som sier «[...] at det Dagbladet offentliggjør bygger på grundige undersøkelser, at innhold og form er nøye overveid og at avisa har faktisk og etisk dekning for det som offentliggjøres.» (Dagbladet, 2017). Både Dagbladet og Stavanger Aftenblad arbeider etter 'Vær varsom-plakaten' som skal sikre god presseskikk, og som blant annet inneholder en seksjon som omhandler 'integritet og troverdighet' (Dagbladet, 2017; Stavanger Aftenblad, u.å.-b). På bakgrunn av dette så anses disse avisene som sikre kilder når det kommer til den type artikler som er valgt som materiale for undersøkelse, i tillegg til at artiklene da oppfyller kravene om kredibilitet og representativitet. Ettersom disse artiklene er skrevet for allmenn konsumpsjon så er de veldig tydelige og forståelige, og oppfyller derfor også kravet om *mening*.

Når en skal bruke dokumenter som materiale i en vitenskapelig undersøkelse så må en også ta hensyn til konteksten rundt dokumentene, i dette tilfelle avisartiklene. Atkinson & Coffey (2011, som sitert i Bryman, 2012, s. 554-555) argumenterer for at en må ta hensyn til hvem som har skrevet dokumentene, hvem som er ment å lese dem og hva dokumentene forsøker å oppnå. Derfor kan en ikke anta at det som dokumenteres er en objektiv sannhet, men heller en versjon av den (Atkinson & Coffey, 2011, som sitert i Bryman, 2012, s. 554-555). Dette er i tråd med en sosialkonstruktivistisk forståelse av virkeligheten, det betyr at den sosiale verden konstrueres gjennom individers handlinger og samhandling, og fenomen varierer dermed ut

i fra konteksten de oppstår i (Bryman, 2012, s. 380). De to avisartiklene som er materiale i denne undersøkelsen er å anse som subjektive, i og med at det er opplevelsen til enkeltpersoner som omtales. En kan ikke si at dette er realiteten for alle som er eller har vært på barneverninstitusjon, og artiklene fremstiller det heller ikke sånn. Derimot så opplever en at artiklene er skrevet med hensikt, og hensikten er å sette søkelyset på bruk av tvang i barneverninstitusjoner, og hvordan institusjonene og barnevernet opererer generelt sett.

4. Metode

Det er som regel ikke en enkelt grunn som ligger bak ønsket om å gjøre vitenskapelige undersøkelser, men en av grunnene er ofte at det er ett aspekt ved en sak, ett felt eller samfunnet generelt som fordrer nærmere undersøkelse (Bryman, 2012, s. 5). Målsettingen til den kvalitative vitenskapelige undersøkelsen er å beskrive fenomenet, og det er undersøkelsens fokus som avgjør hvilket perspektiv som løftes frem (Postholm, 2020, s. 22-23). En vitenskapelig undersøkelse vil også være påvirket av forskerens ståsted og referanseramme, der forskerens egne erfaringer, opplevelser og teorier påvirker hvordan datamaterialet tolkes, og dermed så kan en si at kvalitative studier vil aldri være helt objektive (Creswell, 2013, som sitert i Postholm, 2020, s. 26-27). Kvalitative studier er som oftest induktive, det vil si at situasjonen er med på å forme studien (Postholm, 2020, s. 26), og at en trekker generaliserbare slutninger fra observasjoner som igjen former teorien (Bryman, 2012, s. 26). Det motsatte av en induktiv tilnærming er en deduktiv tilnærming, der en former en hypotese ut i fra eksisterende teori, og at en så bruker undersøkelsen for å teste hypotesen, og dermed teste om teorien er holdbar (Bryman, 2012, s. 24; Hsieh & Shannon, 2005). Det er ofte slik at en induktiv tilnærming er typisk for kvalitative undersøkelser, mens en deduktiv tilnærming er typisk for kvantitative undersøkelser, men skillet er som regel ikke så distinkt og kvalitative undersøkelser kan være deduktive og omvendt (Bryman, 2012, s. 26-27).

Undersøkelsen min er kvalitativ med en induktiv tilnærming, men med et fokus på tvang som fenomen. I denne undersøkelsen defineres tvang ut fra et juridisk perspektiv, altså tvangstiltak som er hjemlet i lov. Målet mitt med denne undersøkelsen er å gi ett mer nyansert bilde av bruk av tvang på barnevernsinstitusjoner, og på den måten bidra i diskusjonen rundt dette temaet. Undersøkelsen vil selvsagt være påvirket av mine erfaringer og ståsted, men jeg vil strebe etter objektivitet, selv om det er umulig å være objektiv ved slike undersøkelser.

4.1 Metode for analyse

Tematisk analyse er en metode som brukes for å identifisere, analysere og rapportere mønstre eller tema i ett datasett (Braun & Clarke, 2006, s. 79). Tematisk analyse gir forskeren en aktiv rolle i den kvalitative forskningsprosessen, der forskeren implisitt identifiserer relevante tema eller mønstre i datasettet og rapporterer dem (Taylor & Ussher, 2001, som sitert i Braun & Clarke, 2006, s. 80). Ett tema sier noe viktig om datasettet i forhold til problemstillingen eller hypotesen, og som viser ett mønster i eller gir mening til datasettet (Braun & Clarke, 2006, s. 82). Det er opp til forskeren å definere hva som er tema, men Braun og Clarke (2006, s. 82) påpeker at det er viktig å være litt fleksibel i forhold til hvor utbredt ett tema er i datasettet, og at tema ikke alltid burde defineres ut fra hvor ofte det finnes i datasettet, men heller ut fra om det sier noe viktig i forhold til problemstillingen eller hypotesen.

4.2 Seks faser for tematisk analyse

Braun og Clarke (2006, s. 86-93) har utformet en guide til tematisk analyse som inneholder seks faser. Det påpekes at det er en guide og ikke en oppskrift, og at analysen ikke er en lineær prosess, men heller en prosess der en beveger seg frem og tilbake mellom de ulike fasene.

4.2.1 Fase 1

Ifølge Braun og Clarke (2006, s. 87-88) så går fase 1 ut på å bli kjent med datasettet ved å lese det flere ganger, se etter mening og mønstre, og så notere ned tanker og ideer. Jeg har lest disse artiklene før, men da jeg leste artiklene for første gang i forbindelse med denne oppgaven hadde jeg ett ganske spesifikt fokus på tvang, og om de egnet seg for undersøkelse. Etter å ha kommet til konklusjonen at jeg ville bruke artiklene for undersøkelse, så leste jeg igjennom artiklene igjen, denne gang med ett mer åpent fokus. Jeg tok litt notater og gjorde meg opp noen tanker om mening og gjentakende mønstre.

4.2.2 Fase 2

I fase 2 skal en kode datasettet eller materialet. Kodene skal være relevant og meningsfulle i forhold til fenomenet, og referer til det mest grunnleggende segmentet eller elementet i rådataen (Braun & Clarke, 2006, s. 88).

Braun og Clarke (2006, s. 89) trekker frem tre ting som er viktig i denne fasen:

- a) Kode så mange potensielle tema/mønstre som mulig, ettersom en aldri kan vite sikkert hva som kan være interessant eller viktig senere i analyse. Derimot så må en også ta hensyn til tiden en har til rådighet.
- b) Når en koder så bør en inkludere litt av de omkringliggende dataene dersom det er relevant, ettersom en vanlig kritikk av denne prosessen er at konteksten forsvinner ved kodingen.
- c) Husk på at en kan kode individuelle utdrag av data i så mange forskjellige tema som de passer inn i, så en enhet kan være ukodet, kodet en gang eller kodet flere ganger.

Jeg kodet mitt materiale manuelt, det vil si at jeg markerte ord/setninger/avsnitt som jeg synes var relevant i forhold til tvang, og deretter førte jeg disse ordene/setningene/avsnittene inn i ett skjema under overskriften 'enheter.' Underveis i denne prosessen skrev jeg også litt notater om enhetene i en egen kolonne i skjemaet. Deretter kodet jeg enhetene og disse ordene førte jeg inn i skjemaet under 'koder.' Enkelte koder er bare ord trukket direkte ut av teksten, som for eksempel *trusler*, mens slik som «tente på institusjonen» kodet jeg som *ildspåsettelse* for enkelthets skyld. Da jeg kodet enhetene mine så var jeg ikke særlig opptatt av hvor ofte koden gjentas i materialet, men heller om hvor relevant den var i forhold til problemstillingen.

4.2.3 Fase 3

En kan begynne på fase 3 når alle data eller materiale har blitt kodet. I denne fasen skal kodene sorteres inn i potensielle tema eller under-tema, og en får oversikt over forholdet imellom kodene og de potensielle temaene. Det er viktig å ikke kvitte seg med enheter, koder eller mulige tema på dette stadiet ettersom en kan få bruk for det senere (Braun & Clarke, 2006, s. 90).

I denne fasen skrev jeg ned alle kodene for hånd, for så å sortere dem inn i mulige tema. Dette gjorde jeg i to omganger, en for hver artikkel. Jeg valgte å sortere kodene for 'Glassjenta' først, og jeg begynte med å sortere koder som var lettere å plassere, som for eksempel tvangstiltak og reaksjoner på tvang. Deretter gikk jeg systematisk igjennom og plasserte koder inn under tema som *kompetanse*, *juss* og *rettigheter*. Koder som ikke hadde noen umiddelbar gruppering puttet jeg under *annet*. Da jeg skulle sortere kodene for 'Barnevernets engler' så var ikke tanken at jeg skulle bruke akkurat samme tema som i 'Glassjenta'. Derimot så viste det seg at kodene passet fint under de temaene jeg allerede hadde, så jeg valgte å bruke like tema for begge artiklene. Dette gjorde det også enklere å se likheter og forskjeller mellom artiklene.

4.2.4 Fase 4

I fase 4 så bør en gå igjennom de tema man har ved å se igjennom kodene og vurdere om de gir mening i forhold til det valgte tema. Dersom kodene ikke gir mening i ett gitt tema, så må en vurdere om det passer inn i ett annet tema, om en skal lage ett nytt tema eller om en skal forkaste koden eller kodene helt. I denne prosessen vil det være naturlig å gå over datasettet flere ganger for å sørge for at en har kodet det som er relevant og at kodene passer inn i ett tema. Etter denne prosessen så skal en ha god oversikt over de forskjellige tema, hvordan og hvorfor de passer sammen og hva de sier om datasettet eller materialet (Braun & Clarke, 2006, s. 92). I denne fasen brukte jeg tid på å se over de kodene som var plassert under *annet*. Noen av kodene passet inn i eksisterende tema, resten forkastet jeg ettersom de var tilnærmet lik en annen kode eller ikke særlig relevante for tvang.

4.2.5 Fase 5

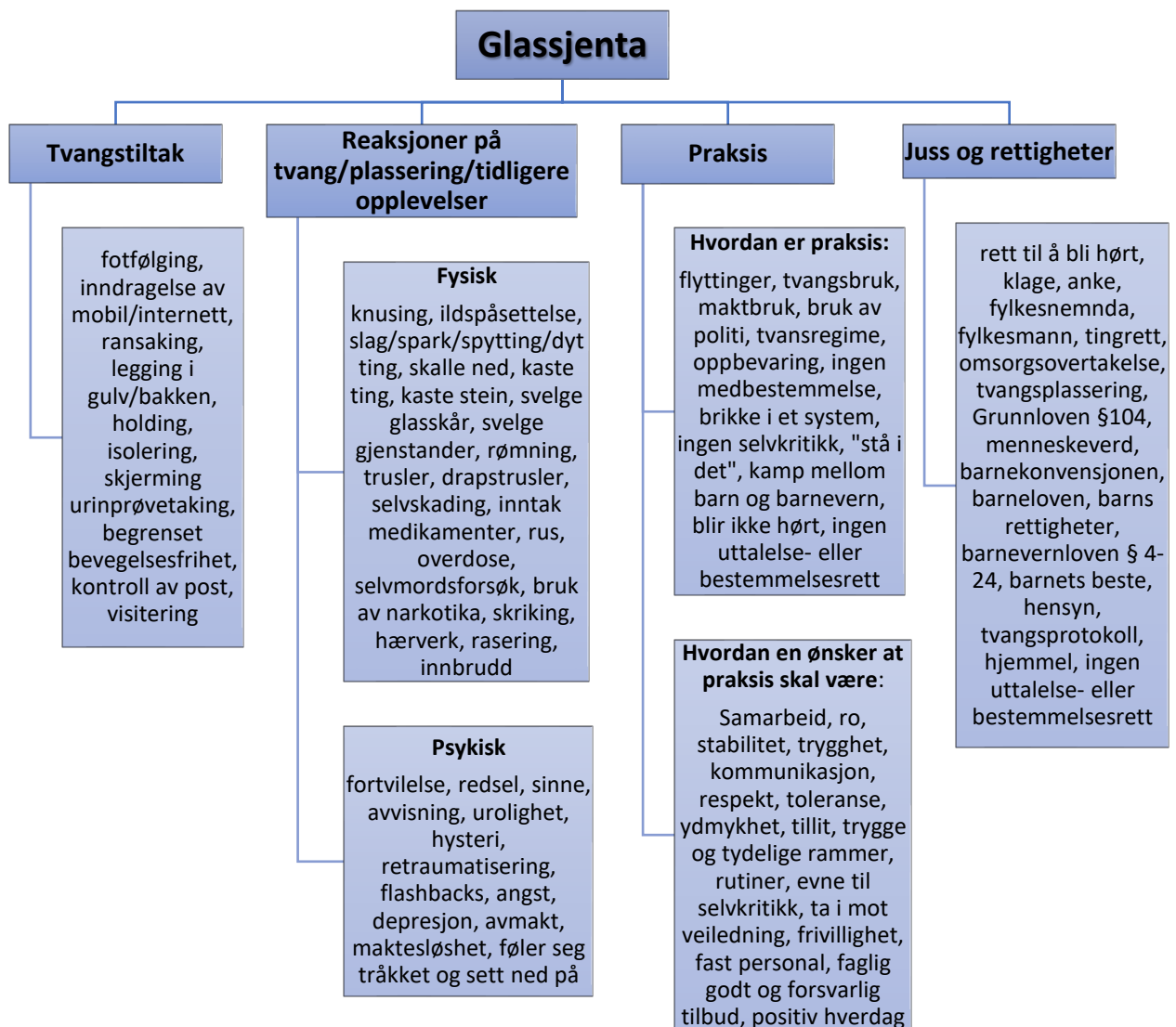
I fase 5 skal en definere essensen av og navngi det enkelte tema. Det er viktig å huske på at ett tema ikke skal bite over for mye, dersom det gjør det så kan en lage nytt tema eller flere undertema (Braun & Clarke, 2006, s. 92). Undertema kan være nyttige, ettersom de kan gjøre ett stort tema mer oversiktlig. Det er også viktig å passe på at tema gir mening i forhold til problemstilling, og hverandre.

I denne fasen gikk jeg gjennom tema og koder, og det var da jeg slo sammen *juss* og *rettigheter* til et tema. Tema *kompetanse* fikk nytt navn, *praksis*, og ble delt inn i to undertema *hvordan er praksis* og *hvordan en ønsker at praksis skal være*. Reaksjoner på tvang fikk navnet *reaksjoner på tvang/plassering/tidligere opplevelser*. Jeg valgte også å dele opp kodene her, de ble gruppert enten som *fysiske* eller *psykiske* reaksjoner. Grunnen til det lange navnet på dette tema er fordi det kan være vanskelig å skille om reaksjonene kommer kun på grunn av tvang, eller om det er på grunn av plasseringen eller tidligere opplevelser, eller en blanding av disse. I forhold til 'Glassjenta' så var kodene under *tvangshandlinger* delt opp i to undertema, *tvangshandlinger utført av ansatte* og *tvangshandlinger utført av politi*. Bruk av politi er interessant i forbindelse med tvang, men ettersom bruk av politi ikke er ett tvangstiltak, så valgte jeg heller å plassere bruk av politi under tema *praksis*, i undertema *hvordan er praksis*. Deretter endret jeg navnet på tema fra *tvangshandlinger* til *tvangstiltak*, fordi tema nå kun inneholdt tvangstiltak.

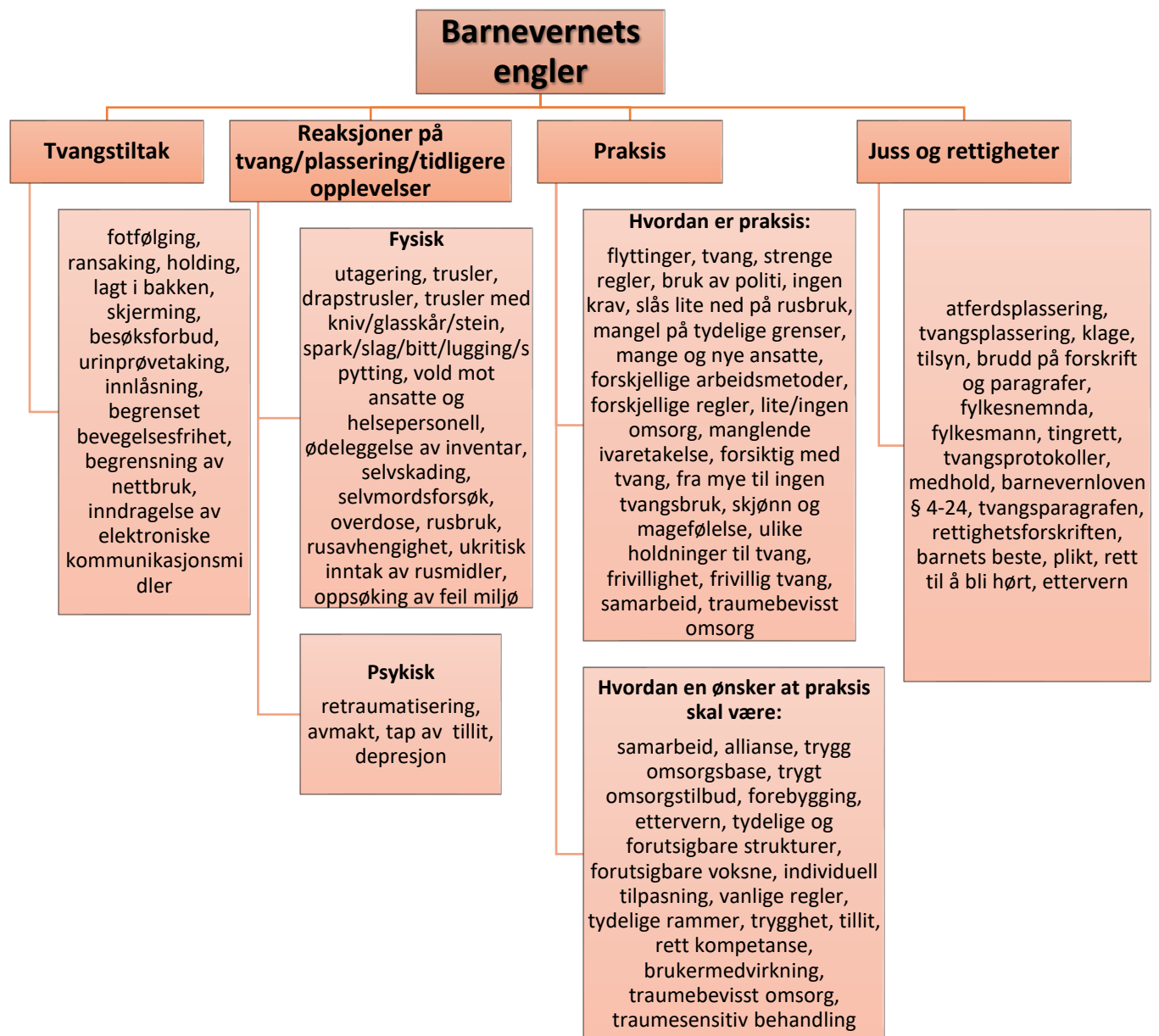
4.2.6 Fase 6

I sjette og siste fase skal resultatene av analysen rapporteres, se presentasjon av funn. Se også figur 1 og 2 for full oversikt over koder og tema for hver av artiklene.

Figur 1. Tema og undertema for 'Glassjenta'

Figur 2. Tema og undertema for ‘Barnevernets engler’

5. Presentasjon av funn

Herunder presenteres funnene fra den tematiske analysen av artiklene ‘Glassjenta’ (Ergo, 2016) og ‘Barnevernets engler’ (Jarlsbo & Hansen, 2018). Analysen er basert på nettutgaven av artiklene og video/bilder er ekskludert på grunn av tidsbegrensning. Nettartikler har opprinnelig ikke sidetall, men herunder vises det til sidetall basert på PDF-utgavene av artiklene. Henvisninger til ‘Glassjenta’ viser til kapitler i tillegg til sidetall. På grunn av tids- og ordbegrensning så vil ikke hver enkelt kode bli presentert i detalj, men det er gjort ett utvalg basert på det som anses som mest relevant for problemstillingen. Kodene er allikevel

tatt med i figur 1 og 2 fordi de gir ett bedre overordnet bilde av tema og artiklene i forhold til problemstillingen. Videre vil tema og koder være gjengitt i kursiv for bedre oversikt.

5.1 Tvangstiltak

Ettersom det ble gjennomført en induktiv analyse der fokuset var på tvang, så var det naturlig å se etter hvilke tvangstiltak som nevnes og ble brukt ovenfor ungdommene.

I kapittel ti av 'Glassjenta' finnes en oversikt over blant annet antall tvangsinngrep benyttet ovenfor Ida fra januar 2014 til høsten 2015. Ida ble utsatt for 87 tvangsinngrep, der 36 av dem var *fysisk maktbruk*, som for eksempel *legging i gulvet* (Ergo, 2016, kap. 10, s. 10). Et annet vanlig tvangstiltak var *fotfølging*, «i lengre perioder ble hun nektet å gå noe sted uten å bli fulgt av ansatte» (Ergo, 2016, kap. 1) og *inndragelse av mobil eller begrenset bruk av internett*, «(...) I lengre perioder var hun blitt avskåret fra mobil og internett.» (Ergo, 2016, kap. 10, s. 4). *Skjerming* eller *isolering* ble også brukt, «i stedet hadde de plassert henne på skjerming, isolert henne på en annen institusjon» (Ergo, 2016, kap. 1, s. 13). I 'Glassjenta' brukes ordene isolering og skjerming om hverandre, derfor er begge inkludert under tvangshandlinger, selv om de teknisk sett omtaler samme tvangstiltak. Karina, Hanne og Marie i 'Barnevernets engler' ble også utsatt for ulike tvangstiltak, slik som *fotfølging*, «og vi fotfulgte henne», *innlåsing* og *inndragelse av mobil*, «Hun hater å bli låst inne. Aller mest hater hun å bli fratatt mobiltelefonen» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 29). Derimot så er det betydelig mindre fokus på tvangstiltak i 'Barnevernets engler' og det kan ha sammenheng med at artikkelen argumenterer for at jentene tok skade av mangelen på regler og tvang.

Noen mener de manglende grensene og metodene som ble brukt i Vestlundveien medvirket til at Hannes rusmisbruk fikk utvikle seg.

(Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 21)

5.2 Reaksjoner på tvang/plassering/tidligere opplevelser

Reaksjon på tvang/plassering/tidligere opplevelser omhandler de reaksjonene på tvang, plassering og/eller tidligere opplevelser som er omtalt i artiklene. Dette tema er delt opp i to undertema, *fysiske* og *psykiske* reaksjoner. Tema heter *reaksjoner på tvang/plassering/tidligere opplevelser* fordi en del av reaksjonene kan ikke direkte knyttes til tvangstiltak, de kan være reaksjon på tidligere opplevelser, på selve plasseringen, eller en reaksjon på alle tre. Dette er spesielt tydelig i 'Glassjenta', herunder reaksjon på plassering:

Og Ida hadde jo fortalt meg at årsaken til at hun svelget tablettene var en nedtrykkende beskjed fra nettopp avdelingsleder Smith-Meyer: At selv om hun hadde vunnet over barnevernet i retten, selv om vedtaket om tvangsplassering var opphevet, betydde ikke det nødvendigvis at hun fikk flytte fra Skjold.

(Ergo, 2016, kap. 7, s. 16)

5.2.1 Fysiske reaksjoner

Ildspåsettelse, drapstrusler og knusing er fysiske reaksjoner som går igjen i «Glassjenta,» i tillegg til blant annet *inntak av medikamenter og rømning*. Tittelen på artikkelen, ‘Glassjenta’, kommer av at Ida flere ganger svelget glasskår, i tillegg til andre gjenstander. «Åtte ganger ble hun røntgen- eller CT-fotografert - som regel etter å ha svelget glass, men også tapetkniv og andre gjenstander» (Ergo, 2016, kap. 1, s. 12). Annen *selvskading* og *selvmordsforsøk* blir også nevnt, eksempel: «hun hadde forsøkt å ta livet sitt flere ganger de første fem månedene nordpå» (Ergo, 2016, kap. 2, s. 2). Selv om selvskading og selvmordsforsøk er sterkt knyttet til det psykiske, så falt valget på å plassere disse kodene under fysiske reaksjoner fordi det er fysiske handlinger.

Flere av de fysiske reaksjonene som er nevnt i ‘Glassjenta’ går også igjen i «Barnevernets engler,» blant annet *ildspåsettelse, utagering, trusler, selvskading, selvmordsforsøk og rømning*.

Karina var fysisk utagerende, hun kom med trusler mot personalet, skadet seg og forsøkte å ta livet sitt. Hun rømte og ble ofte funnet igjen med fremmede, voksne menn.

(Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 11)

I ‘Barnevernets engler’ er *rusbruk* en stor del av jentenes problematikk. I ‘Glassjenta’ er den ikke det, men det kommer frem at Ida debuterer med narkotika etter at barnevernet overtar omsorgen for henne (Ergo, 2016, kap. 3, s. 13). Det som er interessant i ‘Barnevernets engler’ er at Karina hadde ingen erfaring med rusmidler før barnevernet fikk omsorgen for henne, Hanne hadde noe erfaring, mens Marie hadde en fremskredet ruskarriere (Jarlsbo & Hansen, 2018). Det er derfor vanskelig å si om rusbruken er ett resultat av tvangen, plasseringen eller om den er ett resultat av opplevelser som fant sted før jentene havnet i barnevernets omsorg.

I ‘Glassjenta’ adresseres en lignende problemstilling i en rettsak. Barnevernet påstod at Idas utageringer og atferdsproblemer skyldtes det hun opplevde før barnevernet tok omsorgen for henne. Det var Ida og hennes advokat uenige i, de mente at utageringen og atferdsproblemene kom av barnevernets behandling av Ida. Ida og advokatens påstand fikk støtte fra psykologer som utredet Ida for psykiske lidelser:

Hun hadde ikke hatt problemer med utageringer før barnevernet overtok omsorgen for henne, og hun hadde aldri utagert under sine utallige sykehusinnleggelse. Psykologene mente derfor at utageringene var knyttet til tvangsregimet, til konfliktsituasjoner med personalet og fysisk maktbruk som holding og legging i gulvet.

(Ergo, 2016, kap. 2, s. 15-16)

5.2.2 Psykiske reaksjoner

De psykiske reaksjonene på tvang, plassering eller tidligere opplevelser som går igjen i både 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' er *retraumatisering, depresjon, tap av tillit og avmakt*.

Til sykehusets psykologer fortalte hun at hun slet med at personalet la henne i gulvet og plasserte henne i institusjonens sluseleilighet. [...] «Her kjente hun seg innestengt med personal og fikk ofte *flash backs* fra traumer, noe som gjorde henne desperat, med fare for å ville presse seg ut for å komme seg vekk fra sterkt ubehagelige følelser. Det var ofte under slike hendelser det endte med utageringer og svelging av glasskår, ifølge Ida.»

(Ergo, 2016, kap. 1, s. 12)

I tillegg til retraumatisering, så kan tvang føre til en følelse av avmakt og tap av tillit. I 'Glassjenta' får Ida medhold i retten og dommerne var enige «i at barnevernets tvangsregime hadde påført Ida en følelse av krenkelse og avmakt.» (Ergo, 2016, kap. 5, s. 2). I 'Barnevernets engler' forteller Karina «Jeg mistet all tillit til systemet. De har så mye makt over livet ditt, og du blir gal av det.» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 13).

5.3 Praksis

Tema *praksis* handler om barnevernets og institusjonenes kompetanse og organisering, og hvordan det brukes i praksis. Dette tema er delt opp i to undertema; *hvordan er praksis* og *hvordan en ønsker at praksis skal være*. Noen koder, slik som *samarbeid* og *traumebevisst omsorg*, er å finne i begge undertema. Det er fordi at bruken av samarbeid og traumebevisst omsorg kan bli feil, selv om intensjonen er god.

5.3.1 Hvordan er praksis

Både 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' er ikke særlig nådige i sin beskrivelse av hvordan barnevernet og institusjonene operer på tidspunktet artiklene ble skrevet. I begge artiklene nevnes det at jentene flyttes utallige ganger, der Ida var på seks institusjoner på syv måneder (Ergo, 2016,

kap. 1, s. 7), og jentene i 'Barnevernets engler' ble flyttet over 40 ganger til sammen (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 4).

I 'Glassjenta' nevnes *tvangs- og maktbruk*, «Ida var blitt utsatt for massiv tvangs- og maktbruk» (Ergo, 2016, kap. 1, s. 14), *tvangsregime*, «(...) I stedet gikk barnevernet rett over på et tvangsregime.» (Ergo, 2016, kap. 2, s. 15) og *fysisk maktbruk*.

Flyttingen fra Karmøy til Bergen i mars skjedde på verst mulig måte, mente han, med fysisk maktbruk, polititransport og håndjern.

(Ergo, 2016, kap. 2, s. 15).

Bruk av politi er et sterkt maktmiddel. I 'Barnevernets engler' så er ikke politi nevnt i særlig grad. Politiet ble tilkalt i forbindelse med en fest som var ut av kontroll i Vestlundveien ungdomssenter i Bergen, i tillegg til at politiet ble varslet ved rømning (Jarlsbo & Hansen, 2018). I 'Glassjenta' derimot, så nevnes politi ofte. Ifølge oversikten nevnt tidligere så hadde politiet 49 oppdrag knyttet til Ida i løpet av cirka ett og ett halvt år (Ergo, 2016, kap. 10, s. 10). I 'Glassjenta' ble politiet kontaktet ved rømning, tilkalt av institusjonen når de trengte bistand ved utagering, og de ble brukt ved tilbakeføring etter rømning (Ergo, 2016). Politiet brukte også flere sterke maktmidler:

Minst 24 ganger ble hun lagt i håndjern av politiet. I tillegg brukte politiet ved flere anledninger sterkere maktmidler - som pepperspray, skjold, bodycuff, kroppsvisitering, strips på beina og spyttmaske.

(Ergo, 2016, kap. 10, s. 10)

I 'Glassjenta' forteller Ida om hvordan hun blir trigget og føler seg umenneskeligjort av politiet:

«Når politiet kommer sier de for eksempel: «Har du våpen, så slipper du det... Har du et eller annet du kan kaste, så slipper du det... Vær rolig når vi setter på håndjern...» Og så... Jeg kjenner liksom den trigginga... «Hva har jeg gjort, egentlig? Kan de ikke bare snakke til meg som et normalt menneske?»

(Ergo, 2016, kap. 6, s. 8)

Barnevernet og institusjonene blir også beskyldt for å behandle Ida kun som en *brikke i et system*.

«Mitt inntrykk var at Ida framsto som en brikke i et system, ikke som et medmenneske. Hun var fortvilet, redd og sint. Hun fortalte at hun følte seg ingenting verdt,» sa Fjeldstad.

(Ergo, 2016, kap. 2, s. 21)

I tillegg så fremstod det som om hun kun var på *oppbevaring*.

«Oppbevaringsboks,» sa han lavt. «Det er jo det det egentlig er.»

(Ergo, 2016, kap. 8, s. 14)

Noe annet som tas opp i 'Glassjenta' er evne til *selvkritikk*. I Stavanger akuttsenters sluttrapport så innrømmet de feil, beklaget og konkluderte med at oppholdet Ida hadde hatt der var skadelig for henne (Ergo, 2016, kap. 1, s. 13). Derimot så var institusjonen Øygardens rapport fri for selvkritikk, selv om rapporten beskrev mange av de samme problemene som Stavanger akuttsenter gjorde i sin rapport (Ergo, 2016, kap. 1, s. 13). Tvangsprotokollene inneholdt heller ingen selvkritikk eller refleksjon over hva som kunne vært gjort annerledes.

Kunne svakheter ved personalets handlemåte, kompetanse eller erfaring ha medvirket til at de brukte tvang? Kunne rutinene være for svake? Hver gang var personalets og ledelsen svar nei. Tvangsprotokollenes samlede budskap var at ethvert inngrep ble utført på korrekt vis.

(Ergo, 2016, kap. 8, s. 11)

I 'Barnevernets engler' så stilles spørsmålet: «Ble jentene underlagt for strenge regler, eller kan det ha vært motsatt: Fikk de for slakke tøyler?» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 35). Ved noen av institusjonene ble jentene utsatt for tvang og det ble stilt krav, men hos andre institusjoner var det nesten stikk motsatt (Jarlsbo & Hansen, 2018). Til og med innad i en institusjon så kan det være forskjell på hvilke *regler* og *arbeidsmetoder* ansatte bruker, i tillegg til at de kan ha *ulike holdninger til tvang*. Ofte så er det også *mange ansatte* å forholde seg til, og en del utskiftninger i personalet. Karina forteller «Det var så mange ansatte, hele tida nye folk. Alle jobbet forskjellig og hadde sine egne regler.» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 13).

Vestlundveien ungdomssenter i Bergen arbeidet etter *traumebevisst omsorg*, de var opptatt av å *samarbeide* med ungdommen, og å la ungdommen få påvirke eget liv og behandling (Jarlsbo & Hansen, 2018). For eksempel så ønsket ikke Vestlundveien å ta urinprøver som ett

tiltak fordi det «[...] utfordrer den alliansen og samarbeidet vi trenger med barna» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 41). I 'Barnevernets engler' står det at jentene likte Vestlundveien «[...] for der fikk de ruse seg» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 39). En kan da undre seg over om strategien med samarbeid og påvirkning av egen behandling fungerte optimalt, eller om det fungerte i det hele tatt? Vestlundveien ungdomssenter gikk også fra mange tilfeller av tvang til ingen på få år. Det stilles spørsmål om det i seg selv er ett mål for institusjonen, men dette tilbakevises av institusjonens ledelse (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 21). Heine Steinkopf ved RVTS Sør underviser i traumebevisst omsorg og han uttrykker bekymring over feil bruk av modellen.

(...) Hvis noen lar ungdom ruse seg på en barneverninstitusjon, så har de misforstått. Han frykter at Vestlundveien ikke er alene. Når han holder kurs får han stadig spørsmål: «Betyr det at vi ikke skal sette grenser?»

(Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 44)

Assisterende direktør i barnevernsavdelingen i Bufdir, Kjetil Ostling, påpeker at «barn og unge har rett til å bli stoppet når det er nødvendig. Ingen metode, enten den heter traumebevisst omsorg eller noe annet, overprøver den rettigheten.» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 45).

I 'Barnevernets engler' stilles det også spørsmål ved *frivillighet*. Dersom alt skal være frivillig er det da mulig å gi tilfredsstillende hjelp? Wenche Dullum, som jobbet ved en institusjon der Karina var plassert på tvang, synes det er utfordrende å gi tilfredsstillende hjelp når det skal være helt frivillig.

«Det er vanskelig å gi ungdommer som Karina et skikkelig tilbud når alt skal være frivillig. En av Karinas store utfordringer er jo å klare å ta imot hjelp»

(Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 27)

5.3.2 Hvordan en ønsker at praksis skal være

I 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' kommer det forslag til hvordan en burde arbeide og handle i forhold til disse ungdommene for at en skal lykkes med hjelpe- og omsorgsarbeidet. *Samarbeid, trygghet og tillit* er nevnt i begge artiklene. I 'Glassjenta' spør barnevernsarbeider Guro Svendsen om det ikke burde være mulig å få til samarbeid selv om ungdommen er på tvang.

«Må en så viktig beslutning tas over hodet på disse ungdommene? Det gjør jo at de er i opposisjon fra dag én. Kunne de ikke fått alternativer å velge mellom? Går det ikke an å samarbeide med ungdommene, selv om de er på tvang?»

(Ergo, 2016, kap. 4, s. 10)

Tydelige og forutsigbare rammer og strukturer, forutsigbare voksne og fast personal pekes også på som viktige faktorer i arbeidet med ungdom. Avdelingsleder ved institusjonen i Nord-Norge, Ann-Heidi Smith-Meyer, sier:

«Men det viktigste er at institusjonen har et fast personale som sørger for faste rammer for Ida. Her møter hun trygge stødige voksenpersoner, som kommer tilbake på vakt nesten uansett hva som måtte skje. Og det er kjempeviktig for en ungdom i krise, at de på institusjonen har folk rundt seg som de stoler på.»

(Ergo, 2016, kap. 7, s. 13)

Under *hvordan er praksis* stiller en spørsmålet om *samarbeid, frivillighet og traumebevisst omsorg* egentlig fungerte som ønsket, og en kan egentlig konkludere med at det gjorde det ikke. Derimot så er disse kodene også plassert under *hvordan en ønsker at praksis skal være*. Grunnen til det er fordi at i artiklene så uttrykkes det et ønske om å få til samarbeid, frivillighet og traumebevisst omsorg, og etter min mening så vil det være svært positivt for institusjonsbarnevernet om en får det til.

5.4 Juss og rettigheter

Jentene omtalt i 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' var *tvangsplassert*, det vil si at de var plassert etter *barnevernloven § 4-24*, også kalt *tvangsparagrafen*. *Rettighetsforskriften* gir institusjonene hjemmel for tvang, og ved en tvangsplassering er denne hjemmelen utvidet.

Tvangsprotokoller skal føres ved bruk av tvang for å dokumentere at ungdommens rettigheter er ivarettatt. I 'Glassjenta' stilles det spørsmål om tvangsprotokollene faktisk ivaretar ungdommens rettigheter, eller om den kun beskytter institusjonen og personalet (Ergo, 2016, kap. 8). Ungdommene har anledning til å *klage* på tvangstiltakene, men det er ikke alltid de benytter seg av denne rettigheten. Ida forteller at hun aldri har levert klage til *fylkesmannen* «for det tar så lang tid å få svar.» (Ergo, 2016, kap. 8, s. 12). Ergo (2016, kap. 8, s. 12) argumenterer også for at det at Ida aldri klaget styrker tvangsprotokollenes troverdighet, og at fylkesmannen aldri fikk en ekstra grunn for å se på institusjonen og dens praksis. I motsetning til Ida, så klaget Karina flere ganger til fylkesmannen da hun var plassert på en institusjon kalt

Solhaugen. Det endte med et *tilsyn* som fant *brudd på utallige forskrifter og paragrafer* (Jarlsbo og Hansen, 2018, s. 14).

Som nevnt tidligere, så kontaktet Ida journalist Thomas Ergo fordi hun mente at hun ikke ble hørt av barnevernet og at hun trengte hjelp til å bli hørt (Ergo, 2016, kap. 1, s. 3). Politibetjent Fjeldstad mente at Ida hadde *ingen uttalelse- eller bestemmelsesrett*:

«På meg fremsto ikke Ida som et medmenneske, men som en brikke i et system der hun bare måtte godta alt alle andre bestemte over henne, uten at hun selv hadde uttalelsesrett og bestemmelsesrett.»

(Ergo, 2016, kap. 4, s. 14)

Å bli hørt er en viktig rettighet, som blant annet er nedfelt i *Grunnloven §104* og *FNs Barnekonvensjon* art. 12. Barn og ungdom har en rett til å bli hørt i saker som omgår dem, men det betyr ikke at de har full bestemmelsesrett. Når skal barnevernets plikt til å hjelpe og beskytte gå foran barnets rett til å bli hørt?

Ifølge *FNs Barnekonvensjon* art. 3 nr.1 så skal *barnets beste* være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn. I 'Glassjenta' forteller kommuneadvokat Mannes at hun føler seg som «den onde», men at hun egentlig vet at det ikke er realiteten, for hun arbeider jo for «barnets beste» (Ergo, 2016, kap. 2, s. 13). I 'Barnevernets engler' så blir ledelsen av Vestlundveien stilt spørsmålet «var det til barnets beste at de fikk sette sprøyter med narkotika?» (Jarlsbo & Hansen, 2018, s. 41). Det er tydelig at journalistene bak begge artiklene stiller spørsmål ved omsorgs- og behandlingstilbudet disse ungdommene fikk, og om det egentlig var til 'barnets beste'.

6. Diskusjon

Som nevnt innledningsvis i denne oppgaven, så har media en tendens til å publisere saker med kritikk av barnevernet basert på enkeltskjebner. Det som kommer frem i 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' er fire tragiske enkeltskjebner, men det er fire enkeltskjebner som til sammen forteller om alvorlig svikt ved enkelte deler av barnevernets virksomhet. En kan på ingen måte si at det som beskrives gjelder for hele barnevernet eller alle barneverninstitusjoner i Norge. Derimot så kan en argumentere for at de tema som kom frem i analysen av disse to artiklene allikevel kan si noe viktig om barnevernets praksis og de kan gi en pekepinn på hva en bør strebe etter.

6.1 Tvangstiltak og tvangsreaksjoner

Tvangstiltakene som beskrives i 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' samsvarer med de tvangstiltak som har hjemmel i rettighetsforskriften, og ettersom jentene var tvangsplassert så var hjemmel for tvang utvidet. Det er en vesentlig forskjell mellom 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' når det kommer til tvangstiltak og omtalen av dem. I 'Glassjenta' er tvangstiltak en stor del av artikkelen og det brukes mye tid på å beskrive dem. Til sammenligning så nevnes flere av tvangstiltakene i 'Barnevernets engler' i forbindelse med hva som er lov etter rettighetsforskriften heller enn hvilke tiltak som faktisk ble brukt.

Grunnen til dette er nok fordi at 'Glassjenta' argumenterer for at Ida ble utsatt for ekstrem tvang- og maktbruk som var skadelig for henne, mens 'Barnevernets engler' argumenterer omtrent for det motsatte, at jentene som omtales tok skade av mangelen på regler og tvang.

Ildspåsettelse, trusler og knusing er atferd som ofte også går under beskrivelsen utagering. I 'Glassjenta' kommer det frem at tvangstiltak som legging i gulvet og skjerming førte til mer utagering og selvskadning. I tillegg påstår Ida at utageringene også skyldtes det faktum at hun var tvangsplassert, og psykologer støttet Ida i hennes påstand om at utageringene skyldtes barnevernets behandling av henne. Ut fra dette så virker det som at plassering på tvang og bruk av tvang fører til utagering som igjen fører til mer tvang. Det blir en ond sirkel som virker vanskelig å bryte, spesielt når selve plasseringen også er basert på tvang. I 'Glassjenta' stilles det spørsmål om ikke ungdommen kan få valgmuligheter selv om de er plassert på tvang, og på den måten kan de oppleve å medvirke i egen sak. Dette samsvarer med Morrison et al. (2019) som argumenterer for at man kan høre hva barnet har å si, selv om barnet til syvende og sist ikke får bestemme.

Både 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' er interessante i forhold til det dilemma om hva som er den bakenforliggende årsaken til blant annet rusbruk og utagering. Som nevnt tidligere så var rusbruken til jentene i 'Barnevernets engler' bekymringsfullt. I 'Glassjenta' kommer det frem at også Ida debuterer med narkotika etter barnevernet overtok omsorgen for henne. Det er vanskelig å si om rusbruken er ett resultat av barnevernets praksis eller tidligere traumatiske opplevelser, men ettersom Ida og to av jentene i 'Barnevernets engler' hadde lite eller ingen erfaring med rus før barnevernet tok over omsorgen for dem, så kan en argumentere for at det å være under barnevernets omsorg i det minste har vært en utløsende faktor i forhold til rusbruk, og at det mildt sagt er uheldig. I tillegg så påstår 'Barnevernets engler' at det var lite

som ble gjort for å behandle jentes rusmisbruk, og dette er i så fall alvorlig i forhold til institusjonenes plikt til å sørge for forsvarlig omsorg og behandling.

I tillegg til å sørge for forsvarlig omsorg og behandling, så skal institusjonene ivareta ungdommens personlige integritet. 'Glassjenta' forteller at Ida ble utsatt for «massiv tvangs- og maktbruk». Selv om de enkelte tvangstiltakene i seg selv var lovlige, så kan det diskuteres om tvang i et slikt omfang kan regnes som forsvarlig omsorg og at det er til barnets beste. I tillegg så kan en vel ikke si at å bruke politi, som igjen bruker sterke maktmidler som håndjern, strips på bena og pepperspray, er å ivareta ungdommens personlige integritet. I både 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' vises det til at jentene har mistet tillit og føler på avmakt, ikke bare i forhold til tvang, men også til hele systemet. Systemet tolkes her som institusjonene, barnevernet, fylkesmenn og fylkesnemnda. Dette er i likhet med andre ungdommers erfaringer av tvang, der de føler seg under kontroll og de har mistet tillit til voksne. I artikkelen blir det også kommentert at det virket som om Ida kun var på oppbevaring. Dette underbygges av det faktum at Ida ble flyttet seks ganger på sju måneder. Basert på dette så fungerte ikke plasseringen etter hensikten, som var å gi Ida ett forsvarlig omsorgstilbud utenfor hjemmet, og en kan da argumentere for at plasseringen ikke var til barnets beste.

6.2 Praksis

Jentene i 'Barnevernets engler' ble også flyttet utallige ganger, og behandling- og omsorgstilbudet var varierende. Til og med innad i en institusjon kunne behandlingen og omsorgen variere basert på hvilke ansatte som var på jobb, ettersom de ofte hadde ulike regler, arbeidsmetoder og holdninger til tvang. Som nevnt under ansattes perspektiver på tvang, så pekes det på at ledere og ansatte burde ha like holdninger, terskler og tilnærminger til regler og tvang, fordi det fører til forutsigbarhet og trygghet, som igjen forebygger utagering og dermed også tvangsbruk. Dette samsvarer med det som kommer frem i 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' om hvordan en ønsker at praksis skal være; tydelige, forutsigbare og faste rammer, strukturer og personal.

I 'Barnevernets engler' ble det også påpekt at det var mange forskjellige ansatte på jobb og mye utskiftninger av personal. Dersom ungdommen hele tiden flyttes, ansatte slutter eller det er for mange ansatte å forholde seg til så vil det være vanskelig å få til en god relasjon. Dette er meget uheldig ifølge ungdommer og ansatte som har uttalt seg om tvang, ettersom de

understreker viktigheten av relasjonen. En god relasjon sørger for at ungdommen og de ansatte er trygge på hverandre og kommuniserer bedre, og det vil ikke bare forebygge utagering og tvang, men det gjør det også lettere å reparere relasjonen etter tvangsbruk. En god relasjon sørger dermed for trygghet og tillit, som ifølge 'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' trengs for å lykkes med omsorgs- og hjelpearbeidet.

Jentene i 'Barnevernets engler' var alle plassert på Vestlundveien i Bergen på ett eller annet tidspunkt, og denne institusjonen arbeidet etter traumebevisst omsorg (TBO). Fortrinnsvis så kan en si at TBO har ført til en positiv endring innenfor institusjonsbarnevernet, men i «Barnevernets engler» så stilles det spørsmål om TBO dras for langt i noen tilfeller. I Vestlundveien var de opptatt av å få ungdommen til å samarbeide, og å la ungdommen påvirke eget liv og behandling. Det betød blant annet at de ikke ønsket å bruke urinprøver som et tiltak. Jentene tolket dette som at de fikk lov til å ruse seg. Det er flere misforståelser rundt TBO, som blant annet at all atferd kan tolkes som traumer eller smerteutrykk, at TBO er en metode, at ungdom alltid skal være i toleransevinduet og at ungdom vet selv hva de trenger, og det virker som om Vestlundveien var et offer for disse misforståelsene. Selv om en ungdoms rusbruk kan være et smerteutrykk, så betyr det ikke at en ikke skal prøve å behandle det. TBO er en modell heller enn en metode, og det er derfor mulig å arbeide etter TBO og allikevel kunne bruke tvangstiltak dersom det er nødvendig. Institusjonen er pliktet til å sørge for forsvarlig omsorg og beskyttelse, og å la ungdom ruse seg fordi de vil at ungdommen selv skal ønske behandling er ikke i tråd med den plikten.

6.3 Juss og rettigheter

Etter vedtak om og gjennomføring av et tvangstiltak skal en føre tvangsprotokoll som så sendes til fylkesmannen. Dette gjøres for å dokumentere at tiltaket var lovlig, og at ungdommens rettigheter dermed var ivaretatt. I 'Glassjenta' diskuteres det om tvangsprotokoller sikrer ungdommens rettigheter, eller om den egentlig beskytter personalet og institusjonen. I tillegg påpekes det at tvangsprotokollene inneholder ingen selvkritikk eller refleksjon over hva som kunne vært gjort annerledes. Denne kritikken samsvarer med annen ungdoms kritikk av tvangsprotokoller, der ungdommen mener at tvangsprotokollene ofte mangler vesentlig informasjon om forløpet til tvangshendelsen, at ungdommens egen versjon av hendelsen utelates, de voksne overdriver hendelsene eller underrapporterer hvor hard og langvarig tvangsbruken var. Ungdommen skal skrive under på tvangsprotokollen dersom de er enige i versjonen av hendelsen som er fremstilt, men det har hendt at ungdommer opplever

at de blir belønnet eller straffet om de skriver under. En kan dermed argumentere for at slik tvangsprotokoller føres i dag, så ivaretar den ungdommens rettsikkerhet i svært liten grad. Det burde i det minste stilles krav til at ungdommen i større grad får være med på å utforme tvangsprotokollen, eventuelt at deres versjon av hendelsen kan legges ved når den sendes til fylkesmannen.

Barn og unge som bor på institusjon har rett til å klage på tvangstiltak eller på andre forhold ved institusjonen. Ida i 'Glassjenta' klaget sjelden på tvangstiltak fordi det tar så lang tid å få svar, og dette samsvarer med annen ungdoms opplevelse av klageprosessen. Som nevnt tidligere så mener ungdommen at tvangsprotokollene mangler vesentlig informasjon om tvangshendelser, og dermed så forteller ikke tvangsprotokollen hele versjonen. I 'Glassjenta' så argumenteres det for at dersom man ikke klager når en er uenig i et tvangstiltak, så styrker det bare tvangsprotokollenes troverdighet. 'Barnevernets engler' skriver at Karina klaget flere ganger til fylkesmannen og at det endte med et tilsyn ved institusjonen som fant flere brudd på forskrifter og paragrafer. Det viser at det kan være nyttig å klage dersom en er uenig i et tvangstiltak, eller generelt ikke fornøyd med omsorgen på institusjonen. Selv om Karina vant frem med sine klager, så opplever flere ungdom at det ikke nytter å klage fordi en omtrent aldri vinner frem, prosessen tar alt for lang tid, i tillegg til at flere ikke vil eller orker å skrive klagen selv. Institusjonen skal hjelpe til med å skrive klage dersom ungdommen ønsker det, men det er flere dilemma med det, blant annet at det i verste fall er de som utøvde tvangen som skal hjelpe til med å skrive klagen.

Basert på avsnittet ovenfor så kan en si at klageprosessen ikke fungerer optimalt, og det kan diskuteres om den ivaretar ungdommenes rettsikkerhet. Det kan tenkes at å gjøre det enklere for ungdom å utforme klagen ville ført til at flere som ønsker å klage faktisk gjør det. For det første kunne det vært et alternativ at noen utenfor institusjonen hjelper ungdommen med å utforme klagen. En annen løsning er at ungdommen kunne skrevet og sendt klagen via en nettside, kanskje med noen forhåndsutfylte spørsmål eller lignende. Slike løsninger kunne ført til at terskelen for å klage blir lavere for barn og unge.

'Glassjenta' og 'Barnevernets engler' stiller begge spørsmålet om behandling- og omsorgstilbudet jentene fikk var forsvarlig og til barnets beste. En kan argumentere for at den sammenlagte tvangsbruken ovenfor Ida ikke følger mildeste inngreps prinsipp, selv om bruken av tvang i hvert enkelt tilfelle ikke ble benyttet i større grad enn nødvendig for formålet. Andre involverte og Ida selv opplevde også at hun ikke ble hørt og ikke fikk

medvirke i egen sak. Selv om det kan være nødvendig å benytte tvang, i form av både plassering og tiltak, så skal en sørge for at barnet blir hørt og får medvirke i egen sak. Det er bare slik en kan vite hva som er det beste for barnet. I 'Barnevernets engler' argumenteres det for at jentene ikke fikk forsvarlig omsorg fordi de i for stor grad fikk medvirke i egen sak og behandling. Som nevnt tidligere så er det viktig at ungdommen blir hørt og får medvirke, men ikke i den grad at det går ut over deres sikkerhet og institusjonens plikt til å gi forsvarlig omsorg.

7. Konklusjon

Barnets rettigheter satt opp mot barnevernets og institusjonens plikt til å gi forsvarlig omsorg og å beskytte er ett spenningsfelt som er svært vanskelig å navigere, noe som funnene i denne oppgaven illustrerer. Det som kan gjøre det litt lettere er å sørge for at barn og unges rettsikkerhet blir ivaretatt ved at de i større grad får medvirke i utformingen av tvangsprotokoller, og at klageadgangen- og prosessen forbedres. I tillegg så kan tvangsbruk reduseres ved at personal og ledelse har samme holdninger og tilnærminger til tvang, at en har tilstrekkelig med ansatte og mest mulig fast personal, slik at de ansatte får tid til å bygge en god relasjon med hver enkelt ungdom. Gode relasjoner fører til en følelse av trygghet og tillit, som igjen virker forebyggende på tvangsbruk.

Å la ungdom medvirke mer ved føring av tvangsprotokoll, å gjøre klageprosessen lettere, og det å ha flere og faste ansatte er ikke bare et spørsmål om vilje fra ledelsen og ansatte på institusjonene, det er også snakk om politisk vilje. Det er politikere og myndighetene som har det overordnede ansvaret for at lovverk og retningslinjer ivaretar barns rettigheter, i tillegg så er det de som råder over midler som institusjonene trenger for å kunne drive forsvarlig. Det er selvfølgelig ikke slik at de foreslåtte endringene vil føre til at en unngår all unødvendig bruk av tvang, eller at ungdom synes tvang er greit fordi det er lettere å klage. Derimot så tror jeg at med noen relativt enkle grep så kan en forbedre rettsikkerheten for barn under barnevernets omsorg og sørge for at barneverninstitusjonen blir et *litt* bedre sted å bo for barn og unge.

Kilder

- Barneombudet. (2015). *Grenseløs omsorg: Om bruk av tvang mot barn i barnevern og psykisk helsevern*.
<https://www.barneombudet.no/uploads/documents/Publikasjoner/Fagrapporter/Grenselos-omsorg.pdf> *78
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa> *24
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (4. utg.). Oxford University Press. *133
- Bufdir. (2020). *Årsrapport 2019*.
https://www.regjeringen.no/contentassets/e3c03f39789d433a9ade95467740b6ab/bufdir_arsrapport_2019_o.pdf *28
- Bunkholdt, V., & Kvaran, I. (2015). *Kunnskap og kompetanse i barnevernsarbeid* (1. utg.). Gyldendal.
- Dagbladet. (2017). Dagbladets etiske regler: Redaksjonelle retningslinjer. *Dagbladet*.
<https://www.dagbladet.no/nyheter/redaksjonelle-retningslinjer/66579649>
- Ergo, T. (2016). Glassjenta. *Stavanger Aftenblad*. <https://mm.aftenbladet.no/2016/glassjenta/>
- Forandringsfabrikken. (2019). *Hvis jeg var ditt barn: Om tvang i barneverninstitusjon*.
<https://www.forandringsfabrikken.no/ny-rapport-hvis-jeg-var-ditt-barn-om-tvang-i-barnevernsinstitusjon-2019> *65
- Hansen, A., & Jarlsbo, R. (2020). Et medieblikk på dagens situasjon i barnevernsinstitusjoner i Norge. I *Miljøterapi i barnevernsinstitusjoner: Juridiske, teoretiske og praktiske perspektiver* (1. utg., s. 21–26). Vigmostad & Bjørke. *5

- Helsetilsynet. (2019). «Barnas hjem. Voksnes ansvar»: Oppsummering av landsomfattende tilsyn med barnverninstitusjoner i 2018 (Nr. 3/2019).
https://www.helsetilsynet.no/globalassets/opplastinger/publikasjoner/rapporter2019/helsetilsynetrapport3_2019.pdf *38
- Helsetilsynet. (2021). *Tvangsbruk i barneverninstitusjoner: Omfang av tvangsbruk og fylkesmennenes klagebehandling av tvangsbruk i 2019* (Nr. 1/2021).
https://www.helsetilsynet.no/globalassets/opplastinger/publikasjoner/rapporter2021/helsetilsynetrapport_1_2021.pdf *31
- Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288.
<https://doi.org/10.1177/1049732305276687> *11
- Jarlsbo, R., & Hansen, A. (2018, april 13). Barnevernets engler. *Dagbladet*.
<https://www.dagbladet.no/magasinet/barnevernets-engler/69699811>
- Jørgensen, T. W., & Steinkopf, H. (2014). *Traumebevisst omsorg, teori og praksis*.
<https://www.rvtsvest.no/wp-content/uploads/2014/02/Artikkel3-Traumebevisstomsorg.pdf> *17
- Lillevik, O. G. (2020). Tvang og omsorg. I *Miljøterapi i barnevernsinstitusjoner: Juridiske, teoretiske og praktiske perspektiver* (1. utg., s. 131–148). Vigmostad & Bjørke. *17
- Læret, O. K., & Skivenes, M. (2016). *Kvalitet og legitimitet i barnevernets beslutninger* (1. utg., s. 34–47). Universitetsforlaget.
- Morrison, F., Cree, V., Ruch, G., Winter, K. M., Hadfield, M., & Hallett, S. (2019). Containment: Exploring the concept of agency in children’s statutory encounters with social workers. *Childhood*, 26(1), 98–112. <https://doi.org/10.1177/0907568218810101> *14

- Postholm, M. B. (2020). *Kvalitativ metode: En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasesstudier* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Regjeringen. (2016). *Møte om oppfølging av Ida-saken*.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/mote-om-oppfolging-av-ida-saken/id2516964/>
- Retriever. (u.å.). *Editorial Suite*. Hentet 24. mars 2021, fra
<https://www.retrievergroup.com/no/editorial-suite>
- Rosten, H. (2020). Traumebevisst omsorg—Veien videre. I *Miljøterapi i barnevernsinstitusjoner: Juridiske, teoretiske og praktiske perspektiver* (1. utg., s. 243–268). Vigmostad & Bjørke. *25
- Stavanger Aftenblad. (u.å.-a). *En viktig historie*. <https://mm.aftenbladet.no/2016/glassjenta/>
- Stavanger Aftenblad. (u.å.-b). *Stavanger Aftenblad*. <https://www.aftenbladet.no/>
- Ulset, G., & Melheim, S. (2013). *Håndtering av tvang i barneverninstitusjoner: Ansatte, ledes og tilsynets perspektiver* (Nr. 25/2013).
<https://www.ntnu.no/documents/10293/0/H%C3%A5ndtering+av+tvang+i+barneverninstitusjoner/9f436c1b-92ef-4989-99c9-da243e704dda> *133
- Ulset, G., & Tjelflaat, T. (2012). *Tvang i barneverninstitusjoner: Ungdommenes perspektiver* (Nr. 20/2012).
<https://samforsk.no/SiteAssets/Sider/publikasjoner/Tvang%20i%20barneverninst%20rapport%20WEB.pdf> *75

Egenvalgt pensum i kildeliste: 694 sider

Pensum lest utenom: Lillevik, O.G., Landmark, B. & Stokvold, Ø. (Red.). (2020). *Miljøterapi i barneverninstitusjoner: Juridiske, teoretiske og praktiske perspektiver*. Vigmostad & Bjørke. *245 (antall sider for kapitler i kildeliste er trukket fra)

Totalt egenvalgt pensum: 939 sider

